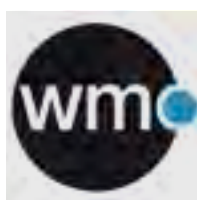
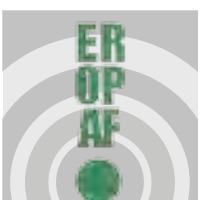
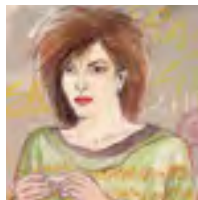

CANON

maatschappelijke opvang

INHOUD

- **Tussen afkeer en barmhartigheid** p. 5
Introductie
- 1822 **Naar de koloniën** p. 9
Het verwijderen van bedelarij uit het straatbeeld
- 1854 **Thorbecke en de Armenwet** p. 12
Politieke strijd over armenzorg: publiek of particulier?
- 1887 **Leger des Heils** p. 14
De wereld van majoor Bosshardt: helpen met een boodschap
- 1891 **Opvang van verslaafden** p. 17
Van drank tot drugs – van kwaad bestrijden tot schade voorkomen
- 1894 **Christelijke landbouwkolonie Het Hoogeland** p. 20
Heropvoeding onder Gods hoede
- 1903 **Hulp voor Onbehuiden – het echtpaar Jonker** p. 23
Stedelijke burgerij creëert algemene opvangvoorzieningen
- 1904 **Ontheemd in het hoofd** p. 26
De omkering van Van Mesdag – van opbergen naar behandelen
- 1912 **Eigen daklozen eerst** p. 29
Het 'domicilie van onderstand' op herhaling als 'regiobinding'
- 1918 **Woonschool Zeeburgerdorp** p. 32
Van opvang van asociale tot Tokkies-amusement
- 1930 **Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moeders en haar kind (FIOM)** p. 35
Van paternalisme naar ondersteuning
- 1968 **Gerrit Poels** p. 38
Persoonlijke inzet geeft opvangsector bestaansrecht
- 1970 **Jongeren, vreemdelingen, vrouwen, verslaafden** p. 41
Nieuwe groepen op straat – diversiteit en specialisering van de opvang
- 1974 **Blijf-van-mijn-lijfhuizen** p. 43
Van vrouwenmishandeling naar aanpak huiselijk geweld
- 1980 **Soepbus** p. 46
Hongerhulp – armentafels, gaarkeukens, soepbussen
- 1980 **Het Groot Walenburgs Vuilharmonisch Orkest** p. 48
Van schaamte naar zelfbewustzijn
- 1981 **De rijksoverheid reorganiseert** p. 55
Professionele orde in een versnipperde chaos
- 1985 **Nimby (not in my backyard) – boze burgers** p. 58
Hoe tolerant is Nederland?
- 1987 **Opvang vluchtelingen in asielzoekerscentra (azc's)** p. 61
Van open grenzen naar restrictieve toelating
- 1994 **Daklozenkrant en Housing First – zelfredzaamheid** p. 64
Regie over het eigen leven
- 1997 **De Vliegende Hollander en de eropaf-aanpak** p. 67
Voorkomen van huisuitzettingen als gevolg van huurschulden
- 1998 **Het 8-fasenmodel** p. 70
Professionalisering en methodisch werken in de opvang
- 2006 **'De deal met Zalm'** p. 72
Het Plan van Aanpak en de vernieuwing van de opvang
- 2007 **Wet maatschappelijke ondersteuning** p. 75
Van garagehouder naar wegwacht
- 2010 **Social Inclusion Games – sport en beweging** p. 77
Een nieuw hoofdstuk in de normalisatie van daklozen?

CANON MAATSCHAPPELIJKE OPVANG

Tussen afkeer en barmhartigheid

Introductie

*Hij is een dwalende ster op aarde,
een schildpad zonder schild.
Toch is hij thuis, waar hij ook gaat
of staat. Hij is een slak zonder
huisje, die wegwijnt als hij geen
zout krijgt. Hij is een mens, de
meest menselijke nog van ons
allemaal, teruggevallen tot de
naaktheid van Adam en Eva.*

Constantijn Huygens,
Zedeprenten (1623) – 'De bedelaar'

Zwerfers in de Middeleeuwen
Veel dak- en thuislozen
probeerden als marskramer te
overleven.

Ontheemd en thuisloos zijn is onlosmakelijk verbonden met de menselijke cultuur. Het is de onvermijdelijke keerzijde van sociaal gedrag, gemeenschapsvorming en verstedelijking. Tegenover het erbij horen, het insluiten, de groepsvorming, staat het er buiten vallen, het uitsluiten. Dat kan door pech zijn, door ziekte, door de noodzaak om te vluchten of uit eigen keuze. De beeldvorming over ontheemden heeft zich ook altijd tussen deze twee uitersten bewogen: tussen noodlot en vrije wil, tussen onvermogen en avontuur, tussen verdoemenis en vrijheid.

Feit is dat ontheemden gemeenschappen altijd confronteren met de vraag naar medemenselijkheid. Moet bedelaars en daklozen de deur worden gewezen of moet hun een helpende hand worden toegestoken? De geschiedenis van de opvang is tot op de dag van vandaag een worsteling met deze klassieke vraag. Vragende vreemden worden, zeker als zij in aantal toenemen, snel gezien als een bedreiging van de openbare orde. Tegelijkertijd doen zij een beroep op barmhartigheid, op mededogen; een boodschap die bijvoorbeeld altijd door het christendom is verkondigd. De opvang van ontheemden kenmerkt zich door de eeuwen heen door het schipperen tussen deze twee reflexen – tussen afkeer en barmhartigheid.

In de middeleeuwen kenden veel steden passantenhuizen – de Bayart, ook Baayerd of Beyer genoemd naar het oude woord 'bayeren': koesteren, verzorgen. Ze waren bedoeld om onderdak te verschaffen aan reizende geestelijken en pelgrims, maar ook aan minder verheven volk zoals landlopers, berooide kermisklanten, afgedankte soldaten, verbannen misdadigers. In deze Baayerd mocht men in de meeste gevallen één tot drie nachten doorbrengen. De opvang was aan strenge regels gebonden. Soms moest men

zich helemaal uitkleden en kreeg men 's ochtends zijn kleren pas terug nadat was vastgesteld dat er niets was gestolen. Het opschrift boven de poort van de Baayerd van het Binnengasthuis te Amsterdam maakte duidelijk dat de gastvrijheid na drie nachten ophield, daarna moesten 'de scoisters en 't geboeft' de biezen pakken.

Mededogen kent in de geschiedenis van de opvang een vast refrein: eigen thuislozen eerst. Leden van de gemeenschap die door pech of tegenslag armlastig en/of thuisloos en dus hulpbehoevend waren geworden, mochten op steun rekenen. De basis daarvan was de charitas: rijken geven aan de armen. Dat gebeurde via sociale netwerken, de kerk of het lokale armenbestuur. De armentafels achter in de kerken waren in de middeleeuwen de verre voorlopers van wat we nu voedselbanken zouden noemen.

Het Skaeve Huse project laat mensen in hun woonsituatie apart zijn, 2009. FOTO JILDIZ KAPTEIN/COLLECTIE HVO-QUERIDO

Buitenstaanders en vreemdelingen werden – bang als men was om door vreemd volk overstromd te worden – van dit hulpbetoon uitgesloten.

De geschiedenis van de opvang van ontheemden, bedelaars, armoezaaiers en zwervers is een verhaal vol herhalingen. Het is laveren tussen dilemma's die onvermijdelijk terugkeren. Tegenwoordig stuiten Oost-Europeanen op gesloten deuren, vroeger werden guur ogende marskramers en bedelaars aan de stadspoorten geweerd. In de negentiende eeuw sprak men van 'domicilie van onderstand', tegenwoordig heet het 'regiobinding', maar het idee is hetzelfde: liever geen vreemde snuiters. Tegelijkertijd zijn er altijd mensen geweest die zich het lot van de thuislozen, van ontheemden aantrokken en hen een dak boven het hoofd boden. Bed, bad en brood – het is van alle eeuwen.

De Volkskrant, 9 december 2011: dakloze Oost-Europeanen vinden geen plek in opvangvoorzieningen.

Sterke toename aantal buitenslapers door nieuw beleid Rond Utrecht groeit tentenkamp van dakloze Oost-Europeanen

UTRECHT Steeds meer daklozen vestigen zich in zelf opgerichte kampjes met tenten en caravans in en rond Utrecht. Onder hen zijn veel aan lager wal geraakte Oost-Europeanen en uitgepenseerde asielzoekers. Het aantal mensen dat buiten slaapt is in Utrecht sterk gestegen sinds van af juli de nachtopvang nog slechts toegankelijk is voor daklozen die aan de regio Utrecht zijn gebonden.

Een onderkomen van een Oost-Eurpaan die niet meer in de nachtopvang mag, in de buurt van Utrecht.

De Tussenvoorziening schat het aantal Europese daklozen op honderd, van wie ongeveer een kwart Pool is. Het zijn meest mannen die kampen met alcohol- en/of drugsverslaving en psychische problemen.

Opvangorganisatie De Tussenvoorziening spreekt van toenemende onzekerheden. In de wijk IJsoorgraven zijn op een gekraakt stuk grond twee de twintig harddrugverslaafde Polen, Roemenen en Italianen inwoning. De hygiëne is er beneden de pest.

Hulpverleners durven de bewoners nauwelijks nog te bezoeken vanwege hun agressieve gedrag. Er is een melding gedaan bij het meldpunt kindermishandeling dat zich ook een kind van ongeveer 9 jaar op het terrein bevindt.

In de wijk IJsoorgraven hebben zich ongeveer twintig ontheemden in tenten verzameld. Dit kampje is gedeeltelijk ontmaakt nadat enkele daklozen razie hadden gekregen met de bewoners van een nabijgelegen woonwagencentrum.

Ook in de bossen rond Zeist en bij een verlaten camping in de buurt van Maarssenven tusaalrezen de hulpverleners steeds meer buitenslapers die niet meer terecht kunnen bij de opvang.

De gemeente Utrecht zegt dat zij

zich gemoedraakt zag tot deze beperking van de toegang tot de voorzieningen omdat 'de stad nu eenmaal niet iedereen kan opvangen'.

Dat het aantal buitenslapers met grote problemen stijgt, is volgens de woordvoerder vooral te wijten aan landelijke ontwikkelingen: 'Steeds meer asielzoekers worden op straat gezet. Als een Pool wordt ontslagen,

'Als een Pool wordt ontslagen, raakt hij vaak ook huis kwijt'

is hij in veel gevallen ook zijn huis kwijt en dan gaat hij drinken.'

Het is niet in om, zoals de gemeente graag wil, daklozen die geen recht hebben op opvang terug te brengen naar de gemeente of naar het land van herkomst, constateert woord-

voerder Guus van der Zwaart van de Tussenvoorziening.

Een eerder opgezet project om een lager wal geraakte Polen te begeleiden naar hun geboorteland is mislukt, een nieuwe poging is in voorbereiding.

Zij ergt ervan uit te gaan dat er tijdelijke opvangsmogelijkheden komen voor deze groep mensen tussen wal en schip, waarvan de hulpverlening ze verder kan helpen.

Steden als Den Haag en Amsterdam kampen ook met een stijgend aantal Oost-Europese daklozen.

Den Haag werkt aan een pijpennetwerk dat de aansluitende werking van de daklozenopvang moet beperken.

In Amsterdam geldt al langer dat alleen daklozen die aan de stad zijn gebonden welkom zijn in de opvang. Mocht het gaan vriezen, dan zijn zowel in Amsterdam als in Utrecht alle daklozen welkom in de nachtopvang via de noodweerregeling.

De Canon Maatschappelijke Opvang beoogt aan de hand van 24 vensters een inkt te geven in de historische achtergronden van de zorg voor mensen die ontheemd zijn geraakt, tegenwoordig samengevat onder de term dak- en thuislozen. Elk venster vertelt een verhaal over een opmerkelijke gebeurtenis of trend in deze geschiedenis van insluiting/uitsluiting, een proces dat eigenlijk zo oud is als de mensheid. Het achterliggende idee van de Canon is dat het professionals en betrokkenen bij de opvangsector het gevoel wil geven dat ze deel uitmaken van een geschiedenis die de moeite van het vertellen waard is.

De Canon Maatschappelijke Opvang staat niet op zichzelf. Het is een onderdeel van een historisch project dat in 2007 van start is gegaan met het online brengen van de Canon Sociaal Werk (www.canonsociaalwerk.nl). Deze Canon wilde de geschiedenis van het werk van sociale professionals opnieuw voor het voetlicht halen. In de beroepsopleidingen was er geen tijd meer voor en in het werkveld werd het verleden door fusies en schaalvergrotingsprocessen soms letterlijk weggegooid. Nogal eens werden

De redactie van de Canon
Maatschappelijke Opvang:
Catharina Th. Bakker
Jan Jumelet
Jos van der Lans
Hans Opbroek
Bernd Timmerman

Leeswijzer

De woorden die in de tekst donkerblauw zijn afgedrukt verwijzen naar vensters in de verschillende digitale Canons. De lezer die meer wil weten kan aan de hand van deze begrippen via canonsociaalwerk.nl verder zoeken. Via canonopvang.nl kunt u van alle vensters van deze Canon Maatschappelijke Opvang bijpassende literatuur, beelden en documenten vinden.

archieven achteloos bij het grof vuil gezet. Het gevolg was dat het professionele ambacht los dreigt te raken van tradities en een al te gemakkelijke prooi werd van technocratische redeneringen. Met het verleden dreigde het vak daarmee ook het vermogen om trots te zijn kwijt te raken.

Het Canon Sociaal Werk-project probeert deze tendens te keren. Langzaam maar zeker wordt de geschiedenis van het brede sociale werk ontsloten. Inmiddels zijn er meer dan 300 vensters raadpleegbaar. Sinds het voorjaar van 2012 is ook de moderne geschiedenis van de maatschappelijke opvang digitaal ontsloten en met deze boekuitgave komt deze geschiedenis nu ook als hard copy beschikbaar voor de opvangsector. Overigens laat dit boek slechts het topje van de ijsberg zien, want wie echt door het verleden wil reizen, wie echt verbanden wil onderzoeken, blijft op internet aangewezen. In de digitale schatkamer van www.canonopvang.nl zijn alle vensters van de Canon voorzien van literatuurverwijzingen, gedigitaliseerde documenten, links, bewegende beelden, afbeeldingen en andere relevante aanvullende informatie, die in dit boek dus ontbreken. Boek en internet horen, kortom, bij elkaar.

De Canon Maatschappelijke Opvang neemt u mee langs de hoogtepunten en bijzonderheden van de moderne geschiedenis van de opvang. We beginnen in de negentiende eeuw, niet omdat wat daaraan vooraf ging niet de moeite van het vertellen waard zou zijn, maar om de praktische reden dat we de geschiedenis overzichtelijk wilden presenteren, waarbij we hebben gepoogd om in elk venster de lijn van verleden naar het heden te trekken. Keer op keer wordt daardoor duidelijk dat de rijke geschiedenis van de opvang nog elke dag actueel is. En dat we er elke dag ook weer van kunnen leren en er trots op kunnen zijn.

Voor u ligt een prachtige uitgave van de Canon Maatschappelijke Opvang, mogelijk gemaakt door de steun van een groot aantal instellingen die de ontwikkeling van de Canon en de uitgave van dit boek mogelijk hebben gemaakt. Dat is een verheugend teken. De geschiedenis is terug van weggeweest. Er is een breed gedragen besef dat zonder de opvangsector als laatste vangnet onze verzorgingsstaat er wel eens heel anders uit had kunnen zien. Het verhaal dat wij in dit boek vertellen is niet af. De geschiedenis gaat door en over het verleden is nooit het laatste woord geschreven. De redactie houdt zich daarom voor aanvullingen en suggesties aanbevelen. Reageren kan via de website, waar ook alle verbeteringen en aanvullingen direct zichtbaar zullen zijn. U bent van harte uitgenodigd.

Amsterdam, november 2012,
namens de redactie,
Jos van der Lans

1822

Naar de koloniën

Het verwijderen van bedelarij uit het straatbeeld

KENNIS is MACHT	CONTROLE
VOORUIT	WIJSBELEID
LEIDEN is VERBORGEN	HUMANITEIT.
EENDRACHT	LEERLUST
FLINK is VLUIG	PLICHTBEVODER
ZORG is VLUJT	MAALLUST
RUIST ROEST	HELPT ELKANDER.

*Aanleiding: 13 maart 1822.
Koninklijk Besluit verordon-
neert dat alle valide en voor
de landbouw geschikte
bedelaars uit de bedelaars-
werkinrichtingen in de steden
naar de koloniën van de
Maatschappij van Weldadig-
heid in Drenthe moeten
worden overgebracht.*

ARMOEDE – TUCHTHUIZEN – PRODUCTIEVE GEMEENSCHAPPEN – BEDELAARSKOLONIËN – ARBEIDSDWANG

Van oudsher wordt bedelarij in verband gebracht met crimineel gedrag. Bestrafen hielp niet. Daarom werden in de zestiende eeuw tuchthuizen gesticht, waar bedelaars met arbeidswang en godsdienstonderwijs tot beter gedrag werden aangezet. Na de Franse Tijd (1795-1813) werd het armoedeprobleem zo groot, dat oud-militair Johannes van den Bosch besloot dat er een andere aanpak moest komen.

Met steun van koning Willem I richtte Van den Bosch in 1818 de **Maatschappij van Weldadigheid** op. Zijn idee was om werkloze stedelingen die dat wilden, in Drenthe op te leiden tot zelfstandige boeren. Na een voortvarend begin stokte de uitvoering, onder meer door financiële problemen. Van den Bosch viel toen terug op een oud plan om bedelaars, vrijwillig of gedwongen, onder streng toezicht op te leiden tot boerenknecht. Dat gebeurde in een oud fort in Overijssel: de Ommerschans. Toen gemeenten onvoldoende bedelaars zonden, schoot de regering Van den Bosch te hulp met een Koninklijk Besluit. Daarnaast verplichtte de regering zich om zelf 1000 veroordeelde bedelaars uit de

Johannes van den Bosch,
founding father van de Drentse
koloniën van de Maatschappij
van Weldadigheid.

Bestseller over generaties armoede en het leven in Veenhuizen.

bedelaarskoloniën: Bergen, Brugge, Hoogstraten, Rekkem en Ter Kameren. Bergen ging dicht in 1866, Ter Kameren in 1872, uiteindelijk bleef alleen het complex Hoogstraten-Merksplas-Wortel over, onder de naam 'Colonies agricoles de bienfaisance'.

In de tweede helft van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw liep het aantal bedelaars snel terug. De industrialisatie van Nederland bracht een grote vraag naar arbeid met zich mee. In 1900 werden 1540 bedelaars tot een Rijkswerk-inrichting veroordeeld, in 1975 nog maar drie. Bedelarij verdween in 2000 uit het Wetboek van Strafrecht. Toch is bedelen op veel plaatsen verboden. Verschillende gemeenten namen daarna een verbod op in de Algemene Plaatselijke Politieverordening, omdat winkelend publiek bedelen als hinderlijk zou ervaren. De Maatschappij van Weldadigheid wilde de bedelaars onder dwang en in een zichzelf bedruipend project opleiden tot boerenknecht. Het werd een debacle. Elke samenleving heeft een harde kern van sociaal kwetsbaren, die niet in staat zijn op de vrije arbeidsmarkt hun brood te verdienen. Als de overheid hun een menswaardig bestaan wil bieden, zo leert de geschiedenis, moet er geld bij. Het verhaal van de Maatschappij van Weldadigheid is daar een illustratie van.

Het derde gesticht in Veenhuizen, gebouwd voor opgepakte bedelaars.

Alle huizen in Veenhuizen waren voorzien van bordjes met stichtelijke oproepen.

tuchthuizen van Hoorn en Veere te leveren. In 1823 volgde een nieuw contract, voor nog eens 1500 bedelaars. Voor hen werd in Veenhuizen een gesticht gebouwd.

Op papier zagen de plannen van Van den Bosch er prachtig uit, in de praktijk bleek dat de opbrengsten te hoog en de kosten te laag waren ingeschat. Dit kwam onder meer doordat er veel minder gezonde bedelaars beschikbaar waren dan was gedacht. Tegen de afspraken in stuurden veel gemeenten daarom arbeidsongeschikten. Ook was de grond minder vruchtbaar dan Van den Bosch had verondersteld. In plaats van zelfvoorzienend te zijn, moesten de gestichten dagloners inhuren en voedsel en mest van buiten aankopen. Hierdoor werden de verliezen steeds groter.

Bedelverbod

Tot 1859 bleef de Maatschappij overeind door financiële hulp van de regering en de koning zelf. Daarna gingen Ommerschans en Veenhuizen in staatshanden over. Ommerschans sloot in 1890. Veenhuizen bestaat nog steeds, als gevangenis en museum. Vergelijkbare initiatieven in het buitenland hadden evenmin succes. Zo lanceerde de Britse Robert Owen het plan om op het Britse platteland productieve gemeenschappen van zo'n 500 tot 3000 armen te vestigen. De uitvoering bleef beperkt tot twee experimenten, die volledig mislukten. België telde rond 1850 vijf

Ommerschans

Schrijver Jacob van Lennep maakte in 1823 een voetreis door Nederland. Hij hield een dagboek bij, waarin hij een bezoek aan Ommerschans beschreef. Zijn indruk was niet positief. Gezonde bewoners moesten veel te hard werken om hun kost en inwoning terug te verdienen. De zieken en zwakken konden dit uiteraard niet. Zij raakten diep in de schulden, omdat de Maatschappij hun geld moest voorschieten. Van Lennep trof kinderen die, zonder dat hun ouders dat wisten, naar Ommerschans waren gestuurd, en volwassenen die per abuis als bedelaar waren opgepakt of onder valse voorwendselen

naar Ommerschans waren gelokt. De medische zorg was in handen van een kwakzalver, tegen wie een klachtprocedure was gestart. 'Ondertussen sterven de kolonisten onder zijn handen', schrijft Van Lennep.

De kapitein, die de leiding had, beaamde de wantoestanden met tranen in de ogen. 'Deze uren horen zeker bij de verdrietigste die ik ooit heb doorgemaakt', besluit Van Lennep.

Thorbecke en de Armenwet

Politieke strijd over armenzorg: publiek of particulier?

'Heeft de armenzorg opgehouden een algemeen, een publiek belang te zijn?' Deze teleurgestelde woorden werden in 1854 uitgesproken door de grondlegger van onze parlementaire democratie, de liberaal J.R. Thorbecke, bij de Kamerbehandeling van een wetsvoorstel voor de armenzorg. Thorbecke vond dat 'een beschaafde staat [...] verplicht' was zelf voor zijn armen te zorgen.

De particuliere armenzorg moest zichzelf financieren. Daarvoor werd op alle mogelijke manieren geld opgehaald.

ARMOEDEGRENEN – PUBLIEKE ARMENHUIS – LIEFDADIGHEID – BURGERLIJKE ARMENBESTUREN

Armenzorg en maatschappelijke opvang zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Armoede is van oudsher een groot maatschappelijk probleem; niet alleen voor de armen zelf, ook voor de rijken, vanwege de angst voor oproer. Rond 1850 was deze vrees reëler dan ooit. Europa brandde nog na van de revolutionaire geest van 1848. Weliswaar krabbelde Nederland uit een diep economisch dal, maar tussen de 10 en 15 procent van de bevolking ontving nog altijd bedeling. Een derde van de Amsterdammers leefde beneden de armoedegrens. Dakloosheid en honger lagen op de loer.

Hoe overleeft men in zo'n situatie? Wie kon, zocht hulp in het eigen (familie)netwerk. Sommigen gingen over tot bedelarij of minder fatsoenlijke bezigheden, zoals stelen en prostitutie. Vooral ouderen en invaliden wendden zich echter tot de (veelal kerkelijke) armenzorg. Met behulp van bedeling probeerden zij opname in een liefdegesticht zo lang mogelijk uit te stellen. Om te worden toegelaten tot de armenzorg, moesten ze wel voldoen aan strenge eisen op het gebied van zedelijkheid en godsdienstzin. Wie dat niet kon of wilde, wachtte de straat of het publieke armenhuis.

Thorbecke begreep de noden van zijn tijd. In de Grondwet van 1848 had hij een passage opgenomen die voorzag in een armenwet. Hij wilde een einde maken aan de willekeur en het paternalisme van de kerkelijke armenzorg. Armenzorg moest centraal worden geregeld.

Deze gedachte was niet nieuw. Eerdere pogingen om tot een landelijke regeling te komen, stuitten echter op verzet van de kerken en op een lege schatkist. Maar toen in 1848 overal in Europa revolutie dreigde, leek de tijd rijp voor een nieuwe stap. Thorbeckes plan was in 1851 klaar.

Zaak van kerken

Toen viel zijn kabinet. De nieuwe, door conservatieve christelijke politici gedomineerde regering onder leiding van F.A. van Hall haalde een streep door het plan. Armenzorg was een zaak van de kerken en dat moest zo blijven, vonden de nieuwe machthebbers. Onder het motto '[n]iemand heeft recht op onderstand' kwamen zij in 1853 met een nieuw wetsvoorstel: 'De uitoefening van de liefdadigheid moet worden overgelaten aan de Kerk...' De overheid, c.q. de gemeente, mocht pas ingrijpen als 'de arme van geen andere zijde geholpen' werd.

Ondanks tegenstand van Thorbecke c.s. werd het voorstel aangenomen. De Armenwet van 1854 was een feit. De overheid kreeg niets over de armenzorg te zeggen. Uitzondering werd gemaakt voor armlastige besmettelijk zieken en krankzinnigen. Hun verpleging werd namelijk beschouwd als een kwestie van openbare orde, en evenals voor de politie was de betaling hiervoor wel een publieke zaak.

Burgerlijke armenbesturen mochten dus alleen bijspringen als de kerken tekortschoten. In de praktijk gebeurde dit steeds vaker: naarmate de jaren verstreken, moesten de gemeenten een steeds groter deel bijpassen. De regeling had wel een lange levensduur. Ondanks aanpassingen (in 1870, 1912 en 1929) bleef de inhoud van kracht tot de invoering van de Bijstandswet (1965). De Armenwet verleende dus (in theorie) voorrang aan de particuliere armenzorg. Opmerkelijk is dat in de loop der decennia de motivatie daarvoor werd omgedraaid: alsof de (liberale) overheid het liet afweten en de (kerkelijke) liefdadigheid in het gat sprong. Dit beeld is – ten onrechte dus – in het historisch bewustzijn verankerd geraakt.

Voedselverstrekking in Armenhuis, 1888. COLLECTIE IISG

Bedeling en armenhuis

De negentiende-eeuwse armenzorg bestond – in hedendaagse termen – uit 'intramurale' en 'extramurale' hulp. Armen die thuis woonden ('huissittende armen'), konden 'extramurale' hulp krijgen in de vorm van bedeling (geld, voedsel, brandstoffen en hulp van de armen-dokter). De Dienst Werk en Inkomen is hiervan een nazaat. In de 'intramurale' armenzorg voor mensen die geen huis (meer) hadden herkennen wij onder meer de hedendaagse daklozenopvang, jeugdinternaten en verpleeghuizen. Het armenhuis, weeshuis, oudeliedengesticht of hoe zo'n liefdegesticht ook heette, werd beschouwd als laatste redmiddel. Er heerste een regime van orde en tucht, afgedwongen door welgestelde regenten en regentessen, die werden bijgestaan door religieuzen, of een binnenvader en binnenmoeder met oppassers (m/v). Anders dan je zou vermoeden, leefden de gestichtsbewoners door elkaar. In weeshuizen woonden bijvoorbeeld kinderen samen met volwassenen (zwakbegaafde of invalide 'wezen'), oudeliedengestichten werden bevolkt door hulpbehoevenden van diverse pluimage, onder wie ouderen. Mannen en vrouwen werden gescheiden. Alleen wie tot het juiste kerkgenootschap behoorde én een braaf burger was, kwam voor hulp in aanmerking. Progressief-liberalen, zoals Thorbecke, verfoeiden deze willekeur. Desondanks stond het stelsel internationaal goed bekend.

1887

Leger des Heils

De wereld van majoor Bosshardt: helpen met een boodschap

Het eerste en het huidige logo.

De eerste krant, 1887.

Rechterpagina: De Telegraaf van 28 april 1965 brengt het verhaal van Beatrix die in cognito door majoor Bosshardt op de Wallen. De foto's gaan de wereld over.

RECLASSERING, JEUGDHULPVERLENING, JEUGDBESCHERMING, GEZONDHEIDSZORG, VERSLAVINGSZORG, PREVENTIE EN MAATSCHAPPELIJK HERSTEL

Te midden van de grote maatschappelijke veranderingen van de industriële revolutie stichtten William en Catherine Booth in Londen in 1865 de Salvation Army. Het was (en is) een sterk op het christelijk geloof gerichte organisatie, die via hulpverlening aan de onderkant van de samenleving (armoede, verslaving, prostitutie, overlast, dakloosheid, etcetera) aan evangelisatie werkt. De zendingsboodschap gaat samen met een sociale boodschap.

De eerste Nederlandse heilsoldaat was Gerrit Juriaan Govaars. Govaars was 21 jaar toen hij van een vriend een Franse *Strijdkreet* te lezen kreeg. Deze krant maakte hem zo enthousiast dat hij op 8 mei 1887 in de Gerard Doustraat in Amsterdam de eerste Nederlandse samenkomst van het Leger des Heils organiseerde. Dit was

een 'kerkdienst' die met argusogen werd bekeken, omdat het Leger zich weinig gelegen liet liggen aan traditionele liturgische regels. De publieke opinie veranderde echter in de strenge winter van 1890, toen het Leger zich ontfermde over honderden dak- en thuislozen die te lijden hadden van de extreme kou. Het betekende de start van het maatschappelijk werk van het Leger des Heils. Tegenwoordig is de hulpverlening van de Stichting Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg op veel punten vergelijkbaar met andere professionele organisaties. Ze beslaat een veelvoud aan uiteenlopende werksoorten: maatschappelijke opvang, reclassering, jeugdhulpverlening, jeugdbescherming, gezondheidszorg, verslavingszorg, preventie en maatschappelijk herstel. De hulpverlening richt zich op de meest kwetsbare mensen met complexe problemen (schulden, dakloosheid, verslaving,

Vermomde prinses stal vele harten

„ZIJ kan bij ons geen kwaad doen”

Een prostituee:

„Tjonge, als ik dat had geweten... dat de Prinses bij mij op bezoek was...”

door Marian Bierenbroodspot

AMSTERDAM, 28 APRIL 1965

„UITERLIJF hebben we wel geland met een foto, zegt MAJOR

ten nog niet in ons land gepubliceerde foto van het werkbezoek, dat prinses Beatrix onder leiding van majoor Bosshardt bracht aan Amsterdam bij nacht.

Foto: BERT BUURMAN

... dat zij niet in ons land gepubliceerde foto van het werkbezoek, dat prinses Beatrix onder leiding van majoor Bosshardt bracht aan Amsterdam bij nacht. Foto: BERT BUURMAN

Opvang van verslaafden

Van drank tot drugs – van kwaad bestrijden tot schade voorkomen

ALCOHOLISME – DRANKBESTRIJDING – VOLKSBOND – HARM REDUCTION – HUISKAMERPROJECTEN

Nederland was rond 1900 een 'koninkrijk vol sloppen', in de treffende typering van historicus Auke van der Woud. De industrialisatie en verstedelijking namen een hoge vlucht en veel Nederlanders leefden in armoedige omstandigheden. Ze dronken ook steeds meer. De consumptie van alcohol verdubbelde bijna tussen 1850 en 1880 en jenever verdrong bier als nationale volksdrank. Drankmisbruik leidde destijds bovendien sneller tot sociale verloedering dan nu. In 1860 kostte een liter jenever bijna een gulden, een bedrag waarvan een eenvoudig gezin van zo'n vijf personen anderhalve dag kon eten.

De ellende die een alcoholverslaving kon aanrichten, lag letterlijk op straat. Verwaarloosde kinderen zwierven rond, zieke of invalide daklozen zaten op stoepen, mannen sliepen hun roes uit in parken en portieken. Steeds meer burgers gingen openbare dronkenschap ervaren als probleem. De Drankwet van 1881 bepaalde dan ook dat 'habituële dronkaards' – mensen die zich regelmatig schuldig maakten aan openbare dronkenschap – moesten worden 'opgezonden' naar een Rijkswerkinrichting, in Hoorn of [Veenhuizen](#). Daar werden ze onderworpen aan een regime van arbeid en tucht. De pioniers van de verslavingszorg vonden dit echter geen goede oplossing. Dronkaards moesten volgens hen niet worden bestraft, maar gered uit roes en ellende. Het Leger des Heils opende rond 1900 verschillende opvanghuizen voor daklozen, onder wie veel dronkzuchtigen. Ook de Volksbond tegen Drankmisbruik, een organisatie van welgestelde artsen, zakenlieden en politici, wilde een alternatief bieden voor de gevangenis. De Volksbond was oprichter van het sanatorium voor dronkzuchtigen Hooghullen in Eelde (1891) en van het [Medische Consultatiebureau voor Alcoholisme in Amsterdam \(1909\)](#). Tijdens het Interbellum

eenzaamheid) en heeft een laagdrempelig karakter. Het Leger vormt met enige duizenden hulpverleners een van de grootste hulpverleningsorganisaties van het land.

Het Leger draagt nog steeds de sporen van een militaire organisatie. Er zijn in Nederland ongeveer honderd 'korpse' en achtduizend vrijwillige 'heilsoldaten, die in uniform nog steeds op straat herkenbaar zijn. Daarnaast zijn er – naast gewone professionele hulpverleners – betaalde medewerkers, de zogenaamde 'heilsofficieren', die daartoe speciaal worden opgeleid in de kweekschool in Almere. In totaal werken er vijfduizend betaalde krachten bij het Leger.

Beatrix

Nederland kent het Leger vooral door majoor Bosshardt (1913-2007). Zij verwierf bekendheid door haar optreden op televisie in het VARA-programma 'Anders dan anderen' in februari 1959, en doordat ze in april 1965 door Telegraaf-fotograaf Peter Zonneveld verrast werd toen ze met een vermomde prinses Beatrix over de Wallen in Amsterdam liep. De foto sierde de voorpagina van binnen- en buitenlandse kranten. De bekendheid van majoor Bosshardt leidde na haar overlijden in 2007 tot een kleine rage. Er werd een plantsoen naar haar vernoemd (in Utrecht), en er kwamen een speciale Majoor Bosshardt-postzegel, een museum in haar laatste woning, een beeld en een Majoor Bosshardt-prijs. In 2008 kreeg Erica Terpstra als eerste de prijs uitgereikt.

Nogal wat mensen menen dat de organisatie in een geseculariseerde wereld eigenlijk niet meer van deze tijd is. Bij het Leger denken ze daar anders over. 'Wij zijn juist hartstikke actueel', vertelde Robert Paul Fennema ter gelegenheid van het 125-jarig jubileum in mei 2012 aan *de Volkskrant*. 'Onze grondlegger zei al: een hongerige maag heeft geen oren. Wij waren onze tijd vooruit. Wij geloven nog altijd dat het volgen van Jezus het beste is wat je kan overkomen. Als je dat niet wilt vinden wij het jammer, maar gaan we geen druk leggen.' Voor hulpvragers is het Leger zeker niet uit de tijd. Jaarlijks ontvangen zo'n veertigduizend mensen hulp van de organisatie. Zo'n 10.000 mensen doen daarbij een beroep op opvangvoorzieningen, nog eens 10.000 mensen worden geholpen door de reclassering van het Leger en met 14.000 mensen werkt het Leger aan 'preventie en maatschappelijk herstel-trajecten' (cijfers jaarverslag 2011) •

Majoor Bosshardt bij de VARA, 'Anders dan anderen', 1959.

Standbeeld van majoor Bosshardt in Terneuzen.

Ter gelegenheid van het 125-jarig jubileum werden er speciale Leger des Heils-postzegels uitgebracht.

Affiche drankbestrijding, 1925. COLLECTIE IISG

Prentbriefkaart van de Nederlandse Vereeniging tot Afschaffing Alcoholhoudende Dranken en affiche (1914), Jan Rotgans. COLLECTIE IISG

ontstonden vervolgens ruim twintig consultatiebureaus voor alcoholisme door het hele land.

Voorkomen van verloedering

Drankzuchtigen bleken evenwel lastiger te genezen dan men had gehoopt. Ze vielen geregeld terug in onmatig alcoholgebruik. In de praktijk gingen de hulpverleners in de prille verslavingszorg dan ook vooral pragmatisch te werk. Ze probeerden de schade te beperken die een verslaving aanrichtte door schulden te saneren en bijstand, werk, kleding en huisvesting te regelen voor dronkaards en hun gezinnen. Sommige consultatiebureaus verstrekten zelfs voor aanzienlijke bedragen renteloze leningen om hun klanten uit handen te houden van woekeraars, die drankverslaafden graag geld leenden tegen torenhoge rentepercentages. Ook pensions maakten misbruik van alcoholisten. Die moesten soms hun hele pensioen

afstaan aan de beheerders. Hulpverleners uit de verslavingszorg probeerden chronische alcoholisten in fatsoenlijke kosthuizen te plaatsen. Die waren er ook. In het pension van tante Koos in de Jordaan bijvoorbeeld woonden zware drinkers, die door deze moederlijke vrouw goed verzorgd werden.

De verslavingszorg is er kortom altijd mee bezig geweest om de maatschappelijke verloedering van verslaafden te voorkomen. Tijdens de heroïne-epidemie van de jaren zeventig en tachtig was dat opnieuw noodzakelijk. De afkickgerichte aanpak van de therapeutische gemeenschappen voor drugsverslaafden bleek niet voldoende. Veel gebruikers vielen terug of waren 'ongemotiveerd' voor behandeling. Zogenaamde alternatieve verslavingszorgers – een bont gezelschap van gelovigen, libertijnen en betrokken burgers – gingen opvang verlenen aan verloederde, rondzwervende heroïneverslaafden. In 'huiskamerprojecten' kregen zij een maaltijd, een douche, medische hulp, schone naalden en hulp bij het aanvragen van een uitkering of het zoeken naar woonruimte.

Stichting Geen Drugs Wel Leven verstrekt info die jongeren moet weerhouden van drugsgebruik.

Sommige instellingen boden ook nachtopvang voor verslaafden die door alle hulpinstanties waren 'uitgekotst'. In de jaren negentig raakte deze werkwijze, die uitging van de aanvaarding van chronisch drank- en/of drugsgebruik, steeds meer geaccepteerd in de verslavingszorg. Ze kreeg nu ook een officiële naam: *harm reduction*, ofwel schadebeperking. Tegenwoordig is dit een gevestigde doelstelling van de verslavingszorg.

Nieuwe verslavingen

Verslaving heeft altijd een grote rol gespeeld in de maatschappelijke opvang. Drank en later drugs kunnen levens dermate ontwrichten dat mensen ontsporen en op straat belanden. De aard van de verslaving kan veranderen – de heroïne- en methadonverslaafden van de jaren zeventig en tachtig zijn op de terugtocht. Maar daarvoor treden nieuwe verslavingen, zoals gokken, in de plaats. Omdat verslaving levens van mensen langdurig tekent, zijn verslavingszorg (behandeling) en opvang (begeleiding) de laatste jaren steeds meer naar elkaar gegroeid. In de provincie Gelderland leidde dat in 2007 tot een fusie van de grote verslavingszorginstelling De Grift met de opvangorganisatie Arcuris tot de nieuwe instelling IrisZorg.

In al deze institutionele ontwikkelingen rondom verslaving is eigenlijk één constante: alcohol. Drank blijft de grootste drug. Dat is sinds 1900 niet veranderd. Integendeel zelfs.

1891 Sanatorium voor drankzuchtigen Hoog-Hullen

In navolging van Duitsland werden door drankbestrijdersverenigingen sanatoria voor drankzuchtigen opgericht. In 1891 leidde dit in Nederland tot de oprichting van het sanatorium Hoog-Hullen in

Eelde, op initiatief van vooral de Volksbond tegen Drankmisbruik. Deze instelling voor mannelijke alcoholisten van de Vereeniging tot Bevordering van het Herstel van Drankzuchtigen werd gefinancierd

met geld uit giften en donaties. Hoog-Hullen bestaat nog steeds. Het complex maakt nu onderdeel uit van vvn (Verslavingszorg Noord Nederland), en de financiering is inmiddels geheel verankerd in de awbz.

1894

Christelijke landbouwkolonie Het Hoogeland

Heropvoeding onder Gods hoede

Hoogeland-initiator
Johannes van 't Lindenhout.

De kunstenaar Jan Toorop
maakte begin 20e eeuw een
affiche voor Het Hoogeland.

CHRISTELIJKE FILANTROPIE – WOORD GODS – HEROPVOEDING – WERKVERSCHAFFINGSPROJECTEN

De echo van de Franse Revolutie, met haar Verlichtingsboodschap 'vrijheid, gelijkheid en broederschap', was gedurende de hele negentiende eeuw te horen. Niet alleen in positieve zin. Zeker in christelijke kringen was men beducht voor nieuwlichterij. Ronduit ongerust toonde de religieuze burgerij zich over de groeiende greep van de staat op het maatschappelijke leven. Dit uitte zich onder meer in 1854 in de weerstand tegen het wetsvoorstel van Thorbecke voor de [Armenwet](#). Ook de latere schoolstrijd (1870-1920) kwam eruit voort. Niet de staat mocht de vorming van burgers bepalen, dat moesten geloofsgemeenschappen zelf doen. Zo legde de negentiende eeuw de basis voor de verzuiling van de Nederlandse samenleving.

Inwendige zending

De réveilbeweging (1815-1865) vormde hierin een belangrijke motor. De beweging verzette zich tegen het rationalisme van de verlichting en pleitte voor het aangaan van een persoonlijke, gevoelsmatige band met God. Daarvoor was evangelisatie noodzakelijk, niet alleen onder heidenen, maar juist ook in eigen kring van laaggeschoolde gelovigen: de 'inwendige zending' als drijfveer voor de 'christelijke filantropie'. Zo ontstond onder christelijke elites een grote maatschappelijke betrokkenheid: armenzorg, strijd tegen alcoholisme, hulp aan verwaarloosde jeugd, prostituees en zwakzinnigen. [Ottho Gerhard Heldring](#) was daarin een leidende figuur.

Christelijke notabelen zetten ook steeds grotere vraagtekens bij het nut van de strafrechtelijke aanpak, die bedelaars en landlopers 'opzond' naar de Rijkswerkinrichtingen in Hoorn en [Veenhuizen](#).

Hoofdgebouw Het Hoogeland bij
Beekbergen, vlakbij Apeldoorn.

Met de verkoop van
Het Hoogeland-kwartetspel
werd in de jaren twintig geld
opgehaald.

opgericht (later gewijzigd in: Christelijke vereeniging tot stichting en instandhouding van Arbeidskolonies). Volgens initiatiefnemer J. van 't Lindenhout, die in 1863 bij Nijmegen ook al de Weezeninrichting Neerbosch had gesticht, was het de bedoeling om '...bedelaars en landloopers in ene kolonie op onze nog niet ontgonnen heidevelden te plaatsen, te pogen hen onder Christelijke tucht te brengen door hen dagelijks het Woord Gods te doen horen, vervolgens die handwerken te laten uitvoeren, waarvoor zij geschikt zijn en vanuit de kolonie onder Christelijke leiding in het maatschappelijke leven terug te keren'. In 1894 kocht de vereniging voor f 7225,- in Beekbergen bij Apeldoorn een lap grond, waarop de eerste christelijke landbouwkolonie Het Hoogeland werd gevestigd.

In hun ogen werkte dit niet. De nazaten van de réveilbeweging zagen aan het einde van de negentiende eeuw Veenhuizen als een augiasstal: sterke drank werd er niet geweerd en vloeken niet bestraft. Zij lieten zich inspireren door het werk van de Duitse predikant graaf Friedrich von Bodelschwingh, die evangelisatie koppelde aan opvang van jeugdigen en landlopers in de vorm van arbeiderskoloniën. In 1892 werd daartoe de Vereniging tot Christelijke Verpleging van bedelaars en landlopers

Het Hoogeland anno 2012.
COLLECTIE IRISZORG

De katholieken

Landbouwkolonie Het Hoogeland was een voorbeeld van protestants-christelijke bekommernis met de onderkant van de samenleving. In de steden creëerde de burgerij aan het einde van de negentiende eeuw voor 'onbehuisden' vooral algemene opvangvoorzieningen, soms ook wel stadskolonies genoemd. Opmerkelijk is dat er in dezelfde periode geen echt vergelijkbaar opvanginitiatief vanuit de katholieke zuil werd genomen. Waarschijnlijk waren de katholieken er in de tweede helft van de 19e vooral op gericht hun 'emancipatie' vorm te geven in verzuilde publieke voorzieningen op het terrein van het onderwijs en de gezondheidszorg om

Zwerfers tussen de 24 en 50 jaar konden er worden opgenomen, in de beginjaren op vrijwillige basis, later in de twintigste eeuw ook als voorwaardelijk alternatief voor gevangenisstraf, waarbij de instellingen ook een reclasseringsfunctie uitoefenden. De gemiddelde bevolking van de kolonie bestond in de beginjaren uit 50 à 60 man, die er twee tot twaalf maanden verblijf hielden. Het doel was – in moderne termen – resocialisatie. Grappig genoeg een overtuiging die rechtstreeks teruggaat naar de Verlichting: de mens is opvoedbaar en veranderbaar, zij het dat de initiatiefnemers van Het Hoogeland (en andere christelijke arbeiderskoloniën) deze heropvoeding alleen onder 'Gods hoede' verantwoord achtten. De christelijke koloniën waren minder massaal dan de Rijkswerkinrichtingen en daardoor als toevluchtsoord aantrekkelijker. In de eerste zes jaar meldden zich 3000 mensen voor Het Hoogeland, van wie er zo'n 600 konden worden geplaatst. Maar onder deze groep was, net als bij de Rijkswerkinrichtingen, de recidive groot.

Sociale werkplaatsen

Ook het [Leger des Heils](#) richtte in 1895 een kolonie in, op het landgoed de Groote Batelaar in Lunteren. Het aantal landbouwkoloniën – naast Veenhuizen – groeide uiteindelijk tot vijf in 1930, waarvan de vereniging Het Hoogeland er naast Beekbergen nog twee voor haar rekening nam: in Opende (Groningen) en Vries (Drenthe). Mede op basis van dergelijke koloniën ontwikkelde zich in de twintigste eeuw een stelsel van werkverschaffingsprojecten, sociale werkplaatsen en opvangvoorzieningen, waar mensen die in de marge terechtkwamen, geresocialiseerd konden worden. Aanvankelijk zelfvoorzienend en betaald door particuliere geldstromen, in de tweede helft van de twintigste eeuw steeds nadrukkelijker gefinancierd door de overheid.

Het Hoogeland in Beekbergen bestaat nog steeds. Het is, aldus de website, 'een bijzonder tuincentrum met een sfeervolle winkel, een gezellig tuincafé en inspirerende modeltuinen. Het tuincentrum wordt onderhouden door cliënten van IrisZorg, instelling voor verslavingszorg en maatschappelijke opvang, waarbij Het Hoogeland als leerbedrijf functioneert. Het werk is voor deze cliënten een belangrijke vorm van arbeidstraining en zorgt voor perspectief.' Dat is hedendaags taalgebruik voor wat de initiatiefnemers eind negentiende eeuw beoogden, zij het dat Gods zegen ergens in de twintigste eeuw de kolonie heeft verlaten. Professionele begeleiders zijn daarvoor in de plaats gekomen •

daarmee hun achterstand ten opzichte van de protestants-christelijke elite weg te werken. In dat programma pastte kennelijk geen katholieke landbouwkolonie. Dat wil overigens niet zeggen dat

katholieken niets deden. Hun opvanginitiatieven bewogen zich eerder op een wat kleinere -en individuelere schaal. In meerdere steden stonden zij in de 19e eeuw aan de wieg van armenhuizen.

1903

Hulp voor Onbehuisden – het echtpaar Jonker Stedelijke burgerij creëert algemene opvangvoorzieningen

Tjitte en Jannetta Jonker,
stichters van Hulp voor
Onbehuisden.

Het eerste logo van hvo.

ALGEMEEN – LIEFDADIGHEID NAAR VERMOGEN – NACHTASIEL – LAATSTE VANGNET

In de loop van de negentiende eeuw richtte een groeiend aantal instellingen zich op de opvang van dak- en thuisloze mannen, vrouwen en kinderen. Sommige instellingen waren uitgesproken christelijk, zoals het [Leger des Heils](#) of [Het Hoogeland](#), maar vanaf omstreeks 1900 nam ook het aantal voorzieningen toe dat werkte vanuit een algemene humanitaire doelstelling.

Nadat de steden als gevolg van de industrialisatie exponentieel waren gegroeid, werden daklozen omstreeks 1900 een gewoon verschijnsel in de grote steden. Velen overnachtten op straat, in een park, onder bruggen of op het politiebureau. Volkshotels, soep- en spijtsuitdelingen en gaarkeuken bestonden al langer. [Helene Mercier](#), een van de grondlegsters van het maatschappelijk werk, stichtte in 1887 een van de eerste moderne volksgaarkeukens: een voedzame maaltijd voor een paar cent. In datzelfde jaar werd ook het Leger des Heils actief in Nederland.

De oud-Leger des Heilssoldaat Tjitte Jonker (1866-1922) werd in 1897 directeur van Toevlucht voor Onbehuisden, aan de Zwanenburgerstraat in Amsterdam. In een vroegere diamantslijperij waren daar een goedkope gaarkeuken en een logement ingericht. Jonkers tomeloze inzet werd bekend en de politie steunde zijn werk.

In 1903 richtte hij samen met zijn vrouw Jannetta Cornelia Clauzer (1872-1921) de vereniging Hulp voor Onbehuisden (HVO) op. Het echtpaar kreeg steun van de gegoede burgerij. Louis Blankenberg, de motor achter het bekende genootschap Liefdadigheid naar Vermogen, werd bestuurslid.

Voor de moderne armenzorg waren de daklozen een moeilijk te bereiken groep. Om een maximaal draagvlak onder de burgerij te creëren, werd HVO opgezet als vereniging. Deze opzet werkte: binnen korte tijd waren er al honderden leden; in 1908 bedroeg de opbrengst van contributies, legaten en giften 36.000 gulden (koopkracht 2012 circa 386.000 euro).

Alle afbeeldingen in dit
venster komen uit de
collectie van HVO-Querido.

Collectebus uit de beginperiode van hvo.

Betaald werk

De Jonkers organiseerden de hulpverlening aan daklozen op een voor die tijd professionele manier. Geen liefdadigheid door vrijwilligers en kerk, maar maatschappelijke opvang als betaald werk. Zij boden nachtopvang zonder dat daarvoor betaald hoefde te worden, zoals bij het Leger des Heils. hvo werd opgericht als een algemene instelling en daarmee keerden de Jonkers zich tegen het verzuilingsmodel, een trend die ook in andere grote steden, zoals Den Haag, zichtbaar werd. Bekende Amsterdammers namen plaats in het bestuur en het was belangrijk dat verschillende godsdienstige richtingen daarin waren vertegenwoordigd: Nederlands-hervormd, doopsgezind, rooms-katholiek en joods. Via de bestuursleden was hvo verbonden met onder andere de School voor Maatschappelijk Werk, de vereniging Ons Huis, de Vincentiusvereniging, Liefdadigheid naar Vermogen en de Portugees-Israëlitische gemeente. Met dit grote netwerk achter zich kreeg Jonker gehoor bij het stadsbestuur en de bestuurders van de stedelijke armenzorg. Voor het symbolische bedrag van één gulden kon hvo het oude Buitengasthuis aan de Tweede Constantijn Huygensstraat huren. Dit was met de komst van het Wilhelminagasthuis leeg komen te staan. Het was in verval en hvo moest zelf sponsors vinden om het gebouw op te knappen – wat lukte. hvo bood opvang voor de nacht, het nachtasiel. Er was ook de mogelijkheid van wonen in het internaat, gecombineerd met hulp bij het zoeken naar huisvesting en werk. Als tegenprestatie werkten de mannen dan in het werkbedrijf van hvo: het ophalen en sorteren van oud papier, kleren en lompen, meubelen, kruiken en flessen. Ook werden zij als uitzendkracht tewerkgesteld. In het vrouweninternaat werkten de vrouwen mee in de huishouding. Jonker breidde het werk uit met een Observatietehuis voor tachtig verwaarloosde jongens en met afzonderlijke voogdijinstellingen voor jongens en meisjes. hvo werd ook ingeschakeld in de reclasering en kinderbescherming.

Zwarte schapen

In 1914 schreef Jonker, na een avondwandeling door de slaapzalen van het immense gebouw: 'Daar liggen ze dan, moe van het zwerven

De eetzaal van hvo, 1921.

Met papierinzameling werden mensen aan het werk gezet en werd er geld verdiend.

Wervingsactie voor nieuwe leden, 1916.

Tekening Opland, 1974.

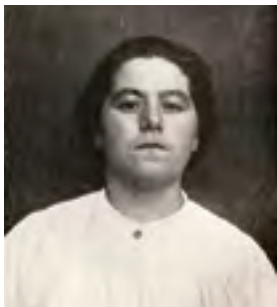
door de straten van onze groote stad. Wat een verschil van leeftijd en, wanneer wij eens gingen onderzoeken, wat een verschil in afkomst. Enkele hunner gezichten vertellen zelfs dat zij afstammen van zeer gegoede families. Zwarte schapen van de kudde. Wat is toch den oorzaak van hun diepe val? Heeft het hun misschien aan leiding in hunne jeugd ontbroken of waren zij erfelijk met verschillende gebreken belast? Ziedaar vragen, die zich elke dag aan mij opdringen. Wij kunnen heel lang denken over de oorzaken hunner ellende, maar dat verbetert hun toestand nu niet. Nu moet er gehandeld worden, want zij kunnen niet altijd blijven zwerven.'

Het initiatief van de Jonkers vond in een groot aantal steden navolging. In 1912 volgde bijvoorbeeld Den Haag met een Vereeniging Tehuis voor Onbehuisden en in Leeuwarden richtte men in 1925 de Vereeniging voor Praktische Werkverruiming en Hulpverlening op. De meeste van de voorzieningen die daar het gevolg van waren, bestaan nog steeds, zij het onder een andere naam. In Den Haag wordt het erfgoed beheerd door de Kesslerstichting, in Leeuwarden heette het lang Stichting De Terp, die nu onder de vlag vaart van Zienn. Het zijn nu grote professionele organisaties, die een combinatie bieden van opvang, woonbegeleiding en dagactiviteiten voor dak- en thuislozen, verslaafden, mensen met psychiatrische problemen en vrouwen en gezinnen in nood; jong en oud, mannen en vrouwen. Ze bieden net als in het begin van de twintigste eeuw het laatste vangnet, plekken voor mensen die nergens meer terecht kunnen.

1904

Ontheemd in het hoofd

De omkering van Van Mesdag – van opbergen naar behandelen

Afbeeldingen uit een handleiding voor het verplegen van krankzinnigen en zenuwlijders, begin 20^e eeuw. Van boven naar onder: gezichtsuitdrukking van chronische melancholie, paranoïde en manie. COLLECTIE WWW.HETOUDEGESTICHT.COM

BEHANDELING – KRANKZINNIGENWET – RIDENDE PSYCHIATER – PSYCHIATRISCHE PROBLEMATIEK

In het begin van de twintigste eeuw werden mensen steeds meer gezien als maakbaar en veranderbaar. Mede door de opkomst van de psychiatrie was de dakloze, de zwerver, niet langer een hopeloos geval dat maar het beste uit beeld kon verdwijnen door hem af te voeren, maar een mens waar iets van te maken viel. Meer en meer werden daklozen object van psychologisch onderzoek, waarin wetenschappers op zoek gingen naar hun ware aard. Wat dreef de zwervers? Liepen ze weg voor verantwoordelijkheid? Wilden ze niet? Of konden ze niet? Was het onwil of onmacht?

Een mooi voorbeeld van dit nieuwe denken is de theorie van Synco van Mesdag, als arts tussen 1900 en 1903 verbonden aan [Veenhuizen](#) en vanaf 1905 geneesheer bij de strafgevangenis in Groningen, die veel later in de twintigste eeuw naar hem vernoemd zou worden (de tbs-inrichting Van Mesdagkliniek). Van Mesdag beargumenteerde in het *Tijdschrift voor Strafrecht* in 1904 dat er bij landlopers een omkering in hun psychische gesteldheid had plaatsgevonden. Bij een normaal mens waren gevoelens van lust en bevrediging gekoppeld aan arbeid, aan een normaal en geregeld bestaan, maar bij zwervers was die koppeling 'omgekeerd' en verbonden geraakt met het tegenovergestelde: niet-werken en een ongeregeld bestaan. Daarmee kwam ook de oplossing in zicht: probeer de positieve ervaringen opnieuw te koppelen aan zaken die met werken en een normaal geregeld bestaan te maken hebben. Vanuit dat perspectief, zo redeneerde Van Mesdag, had opsluiting en gevangenisstraf dus niet zoveel zin, maar behandeling wel.

Zwervers werden patiënt

Dit type psychologiserende redeneringen won snel veld. Het aantal veroordelingen voor landloperij nam dan ook vanaf het begin van

Instructie om verpleegden in bedwang te houden. COLLECTIE WWW.HETOUDEGESTICHT.COM

Tussen 1850 en 1930 steeg het aantal mensen dat in een inrichting verbleef met 700 procent.

Ultimo December	Aantal inwoners van Nederland	Bevolking van de gestichten en psychiatrische inrichtingen			
		M.	V.	Totaal	per 10.000 bew.
1849	3056591	595	592	1187	3,9
1859	3309128	984	1086	2070	6,3
1869	3583970	1644	1731	3375	9,4
1879	4012693	2015	2201	4216	10,5
1889	4511 415	2952	3127	6079	13,5
1899	5104137	4096	4043	8139	15,9
1909	5858175	5931	5815	11746	20,1
1919	6831231	7877	8017	15894	23,2
1921	6977445	8460	8574	17034	24,4
1923	7212739	8854	8926	17780	24,7
1925	7416418	9476	9589	19065	25,7
1927	7625796	10051	10094	20145	26,4
1929	7832175	10650	10668	21318	27,2
1930	7920388	11161	11017	22178	28,0

de twintigste eeuw in gestaag tempo af. Werden er in 1890 zo'n 2700 mensen veroordeeld tot een verblijf in een Rijks-werkinrichting, in 1930 waren dat er nog maar zo'n 700 en in de jaren zestig was het teruggelopen tot enkele tientallen, waarna de teller in 1975 stopte bij drie. Tegelijkertijd groeide sinds het midden van de negentiende eeuw de populatie van de psychiatrische inrichtingen spectaculair: van 39 per 100.000 inwoners in 1850 naar 280 in 1930 – een stijging van 700 procent!

Deze forse toename wijst erop dat – mede als gevolg van wijzigingen in de Krankzinnigenwet (1884 en 1904) en de [Armenwet \(1912\)](#) – de toegankelijkheid van de psychiatrische zorg toenam, waardoor er veel voorzieningen bijkwamen. In het kielzog van die ontwikkeling belandden steeds meer mensen die voorheen als zwerver werden opgeborgen, vanaf het einde van de negentiende eeuw als patiënt in een inrichting. Dat oogt wellicht als vooruitgang, maar het had ook zeker zijn nadelen: velen kwamen er nooit meer uit. Begin twintigste eeuw was ruim drie kwart van de populatie van de psychiatrische inrichtingen chronisch.

Arie Querido (1901-1983) was de eerste rijdende psychiater.

Ook buiten de inrichtingen wonnen nieuwe denkbeelden over 'asociale' en 'onmaatschappelijke' mensen snel terrein. De Amsterdamse sociaal-psychiater **Arie Querido** (1901-1983) speelde in deze ontwikkeling een belangrijke rol. Querido was ervan overtuigd dat mensen zich naar hun omgeving vormden. Daaruit trok hij de conclusie dat de behandeling daar niet alleen rekening mee moest houden, maar dat de behandelaars ook in die omgeving moesten opereren. Querido werd om die reden wel als de eerste 'rijdende psychiater' getypeerd, nadat hij

vanaf 1932 als eerste psychiater op mensen afging. In het kielzog van deze gedachtegang begonnen ook sociaal werkers steeds meer belangstelling te tonen voor psychologische verklaringen en interventies.

Behandelplan

Begin eenentwintigste eeuw staat de praktijk van de maatschappelijke opvang meer dan ooit in het teken van behandelen. Natuurlijk worden er nog altijd daklozen opgepakt, bekeurd en tijdelijk opgesloten als de openbare orde in het geding is, maar er bestaat over het algemeen een brede consensus dat de weg naar herstel niet via het straffen verloopt maar via hulpverlening. Voor elke cliënt in de maatschappelijke opvang dient een behandelplan (zie: [Het 8-fasenmodel](#)) te worden opgesteld, waarin de route naar een zo normaal mogelijk bestaan wordt aangegeven.

Psychofarmaca zijn in de opvangsector steeds belangrijker geworden.

Feit blijft dat een groot deel van de cliëntenpopulatie van de opvang heden ten dage kampt met psychiatrische problematiek, niet zelden chronisch van aard en nogal eens gecombineerd met [verslavingsproblemen](#). Velen van hen zijn daarom langdurig op een voorziening voor beschermd of begeleid wonen aangewezen. Maar ondanks die blijvende ondersteuning is alles erop gericht hun een plek in de samenleving te bieden. Hun onrust is, om nog een keer met Synco van Mesdag te spreken, 'ontkoppeld' en tot bedaren gebracht. De eerlijkheid gebiedt wel te zeggen dat naast professionele begeleiding psychofarmaca daar tegenwoordig een meer dan substantiële bijdrage aan leveren.

1912

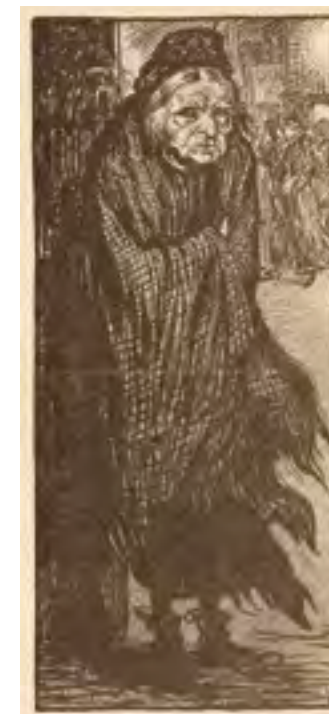
Eigen daklozen eerst

Het 'domicilie van onderstand' op herhaling als 'regiobinding'

KOSTEN VERHALEN – BIJSTANDSUITKERING – ZAKGELD – TENTENKAMPEN

Wie draait er op voor de kosten van de opvang van dak- en thuislozen? Een eeuwenoude kwestie die tot op de dag van vandaag speelt. Eind 2011 reikte het Haagse gemeentebestuur pasjes voor de nachtopvang uit aan de eigen daklozen. Voor daklozen die niet over zo'n pasje beschikten, zoals Polen en andere Oost-Europeanen, bleven de poorten gesloten. Vergelijkbare maatregelen werden genomen in Amsterdam en Utrecht. Alleen daklozen met een zogeheten 'regiobinding' mogen een beroep doen op de lokale voorzieningen.

Tekening van Albert Hahn. "De nieuwe Armenwet is er gelukkig. Had ik nou ook maar een paar centen voor een stuk brood!"

Pal na de Franse tijd heette regiobinding 'domicilie van onderstand'. In 1818 bepaalde de wetgever dat de kosten van de bijstand voor rekening van de domiciliégemeente kwamen – de plaats waar een behoeftige was geboren of de laatste vier jaar had gewoond. Het gevolg was dat gedurende de hele negentiende eeuw kerkelijke en burgerlijke armenbesturen met elkaar in de clinch lagen over wie wat moest betalen. In de archieven van de armenzorg bevinden zich stapels schrijnende gevallen van mensen die van het kastje naar de muur werden gestuurd en ondertussen van bijstand verstoken bleven. De [Armenwet](#) van 1912 probeerde daar een doorbraak in te forceren.

De wet bepaalde dat het stads- of armenbestuur waar iemand om hulp aanklopte, binnen een jaar het provinciebestuur kon verzoeken de kosten van ondersteuning voor rekening van de herkomstgemeente te laten komen. Want, aldus de memorie van toelichting: 'grootte gemeenten [ondervinden] meermalen schadelijke gevolgen, doordat kleine gemeenten haar zieken of hulpbehoevendens trachten af te schuiven. (...) Meermalen bestond er een vermoeden dat ongeoorloofde drang was uitgeoefend, maar zelfs al werd het vermoeden bijna tot zekerheid gesteld, dan stond men machteloos, vermits de wet geen middel geeft om kleine gemeenten tot rede te brengen.'

Het wetsartikel bleek niet echt soelaas te bieden. Kosten verhalen is immers een arbeidsintensieve kwestie en daardoor een stuk minder aantrekkelijk dan kosten voorkomen. Zeker als de persoon in het geheel niet over papieren beschikte of als men het vermoeden had dat de kluit werd belazerd, bleef de terughoudendheid intact: Sorry, eigen thuislozen eerst.

Met speciale armenwetpostzegels wisselden armenraden informatie uit over mensen die een beroep op hen deden.

Genade werd recht

Met de komst van de [Algemene Bijstandswet](#) in 1965 leek het erop dat er definitief een andere wind begon te waaien. De Bijstandswet bevrijdde hulpbehoevende mensen, in de woorden van minister [Marga Klompé](#), van 'de genade' en verschafte hun 'een recht' op bestaanszekerheid. Op lokaal niveau ontwikkelde de bijstandsuitkering, waar iedereen recht op had die kon aantonen over geen andere financiële middelen te beschikken, zich tot een aanzwellende financiële voedingsbron voor opvangvoorzieningen. Gemeenten deden daar in het geheel niet moeilijk over: de staat betaalde immers. Zo ontstonden talloze kleine nieuwe opvangvoorzieningen, die sinds 1971 ook rechtstreeks betaald werden door de bijstandsuitkering of een deel daarvan op de rekening van de voorziening te storten, die na aftrek van kosten de cliënt van zakgeld voorzagen.

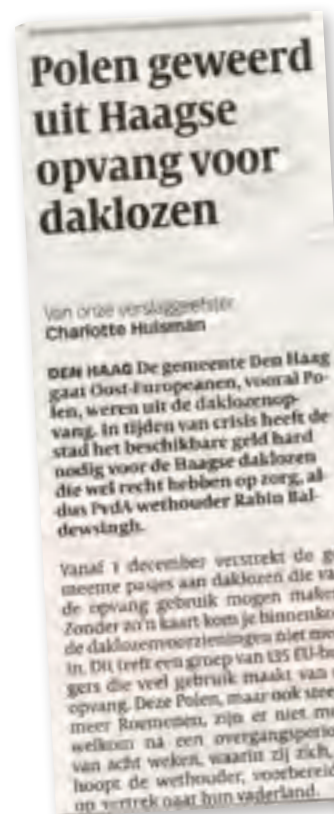
In de jaren tachtig begon de landelijke overheid orde op zaken te stellen (zie [1981 De rijksoverheid reorganiseert](#)). Eerst kwam er een landelijke subsidieregeling voor opvangvoorzieningen, die in de loop van de jaren tachtig en negentig volledig gedecentraliseerd werd naar gemeenten. Daarmee kwam de oude discussie terug: wie betaalt? Waarom zouden we in Zwolle moeten betalen voor een Rotterdammer? Sinds 2009 geldt nagenoeg in het hele land de regel dat alleen iemand die gedurende de laatste drie jaar minimaal twee jaar aantoonbaar zijn hoofdverblijf heeft gehad in de regio, zich kan laten inschrijven en gebruik kan maken van maatschappelijke opvangvoorzieningen en zorg. Zo niet, dan wordt de betrokken persoon geacht terug te gaan naar waar hij/zij vandaan komt.

Dus kan de mishandelde vrouw uit A. die er belang bij heeft om uit haar woonplaats te vluchten, niet zomaar in B. worden opgevangen. Dus moeten er volop papieren aan de poort gevraagd

worden. Dus voorzag de gemeente Den Haag de eigen daklozen van pasjes om Polen en andere vreemde snuiters buiten de deur te houden. Kortom, sinds de Wet op het Domicilie van Onderstand uit 1818 of de Armenwet van 1912 is er eigenlijk niet zo heel veel veranderd. Trof men de verstotenen vroeger aan in de duistere krochten van de karig verlichte steden, tegenwoordig tref je ze aan in verlopen kraakpanden, verlaten caravans en in tentjes in de bossen rondom de stad.

De Volkskrant, december 2011

Het Parool, december 2012

DEN HAAG De gemeente Den Haag gaat Oost-Europeanen, vooral Polen, weren uit de daklozenopvang. In tijden van crisis heeft de stad het beschikbare geld hard nodig voor de Haagse daklozen die wel recht hebben op zorg, aldus PvdA-wethouder Rabin Indewig.

Vanaf 1 december verstrekt de gemeente pasjes aan daklozen die van de opvang gebruik mogen maken. Zonder zo'n kaart kom je binnenkort de daklozenvoorzieningen niet meer in. Dit treft een groep van 125 EU-burgers die veel gebruik maakt van de opvang. Deze Polen, maar ook steeds meer Roemenen, zijn er niet mee welkom na een overgangperiode van acht weken, waarin zij zich, hoopt de wethouder, voorbereiden op vertrek naar hun vaderland.

AMSTERDAM - Daklozen die korter dan drie maanden in Amsterdam verblijven, worden bij voorst aan hun lot overgelaten. De speciale winteropvang laat ze niet binnen; de daklozen zullen zelf voor een bed in een hostel of bij vrienden moeten zorgen.

De gemeente wil zo voorkomen dat de nachtopvang dichtsluit. De winterkouderegelgeving gaat in als de gevoelstemperatuur zowel overdag als 's nachts onder het vriespunt ligt. Daklozen kunnen zich dan tussen half drie en half vijf 's middags bij de GGD aan de Nieuwe Prinsengracht aanmelden voor een bed. Ze moeten wel een identiteitsbewijs laten zien.

Alleen met een sticker van de IND in het paspoort kan een buitenlandse dakloze aantonen hoe lang hij in Nederland verblijft. De gemeente zegt zich ervan bewust te zijn dat niet veel buitenlanders voor zo'n sticker naar de IND zullen stappen. In een echte crisissituatie mag zo'n dakloze alsnog voor één of twee dagen naar de winteropvang. Daarna zal de GGD onderzoeken of hij of zij terug kan naar het land van herkomst. Van de groep die vorig jaar een beroep deed op de winteropvang, waar per nacht plaats is voor maximaal 379 mensen extra, had slechts een kwart binding met de stad. 39 procent kwam uit één van de nieuwe EU-lidstaten, en dan vooral uit Roemenië en Polen.

De Volkskrant, 9 december 2011: 'Steeds meer daklozen vestigen zich in zelf opgerichte kampjes met tenten en caravans in en rond Utrecht. Onder hen zijn veel aan lager wal geraakte Oost-Europeanen en uitgedoemde asielazoekers. Het aantal mensen dat buiten slaapt is in Utrecht sterk gestegen sinds vanaf juli de nachtopvang nog slechts toegankelijk is voor daklozen

die aan de regio Utrecht zijn gebonden. De Tussenvoorziening, een Utrechtse opvangorganisatie, schat het aantal Europese daklozen op honderd, van wie ongeveer een kwart Pools is. Het zijn meest mannen die kampen met alcohol- en/of drugsverslaving en psychische problemen. Opvangorganisatie De Tussenvoorziening spreekt van mensonterende omstandigheden. Ook in de bossen

rond Zeist en bij een verlaten camping in de buurt van Maarsseveen signaleren de hulpverleners steeds meer buitenslapers die niet meer terecht kunnen bij de opvang. De gemeente Utrecht zegt dat zij zich genoodzaakt zag tot deze beperking van de toegang tot de voorzieningen omdat "de stad nu eenmaal niet iedereen kan opvangen".

1918

Woonschool Zeeburgerdorp

Van opvang van asociale tot Tokkies-amusement

Zeeburgerdorp, 1934.
COLLECTIE STADSARCHIEF
AMSTERDAM

ONTOELAATBARE GEZINNEN – ONMAATSCHAPPELIJKHEIDSBESTRIJDING – ACHTERBURTEN – ASOCIALEN – SKEVE HUSE

Met de opeenhoping van mensen in sloppenwijken in de grote steden in de tweede helft van de negentiende eeuw groeide het besef dat niet alleen de woonomstandigheden moesten worden verbeterd, maar dat het volk ook slechte 'onhygiënische' gewoonten moesten worden afgeleerd. Zo ontstond het idee van wonen onder toezicht als onderdeel van een beschavingsoffensief.

Na de Woningwet van 1901 bouwden (vooral gemeentelijke) woningbouwverenigingen ook voor deze 'ontoelaatbare gezinnen' woningen. Het toezicht kwam in handen van [woningopzichters](#). Zij waakten over het gedrag, inden wekelijks de huur en zagen toe op zaken als een verbod op huisdieren of het drogen van de was in de woonkamer, een verplicht wekelijks bezoek aan het badhuis en het verplicht gebruikmaken van de gemeenschappelijke wasgelegenheid voor het wassen van kledij. Maar er bleef een groep mensen die zich hier weinig aan gelegen liet liggen. Voor deze groep 'asociale' kwam in de loop van de twintigste eeuw de term 'onmaatschappelijkheid' in zwang. Zoals bedelaars en landlopers vanaf de negentiende eeuw in verre oorden als [Veenhuizen](#) en landbouwkoloniën als [Het Hoogeland](#) geresocialiseerd moesten worden, zo zouden ook voor deze groepen speciale woonplekken ingericht moeten worden waar zij apart konden worden opgevangen. In feite kwam de aanpak neer op gedwongen heropvoeding, vaak in aparte woonwijken. Zo ontstonden 'inrichtingen voor het onderbrengen van toezicht vereischenden gezinnen', later aangeduid als woonscholen, zoals Zeeburgerdorp (1918) en Asterdorp (1927) in Amsterdam, Zomerhof in Den Haag (1921) en het Kerkwegcomplex in Utrecht (1925). Gelegen aan de rand van de steden werden het – ondanks alle goede bedoelingen – vanzelf achterbuurten. Wie daar woonde deugde niet; asociale, zoals ze in de volksmond werden aangeduid.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden er vanuit dezelfde filosofie Gezinsoorden voor Moeilijk Opvoedbare Gezinnen, veelal geïsoleerd gelegen in landelijke gebieden van Drenthe en Overijssel. De bezorgdheid over asociaal en onzedelijk gedrag groeide in de jaren van wederopbouw enorm. De bloeiperiode van de onmaatschappelijkheidsbestrijding is dus van relatief recente datum: 1955-1965.

Degradatiewoningen

De jaren zestig en zeventig deden het tij keren. Het denken veranderde bijna 180 graden, vooral door het werk van [Herman Milikowski, Lof der onaangepastheid \(1967\)](#), waarin radicale kritiek werd uitgeoefend op deze paternalistische bevoogding. Het ging er niet om deze mensen de beschavingsles te lezen, maar juist in hun eigenheid te waarderen. Sinds die tijd wordt elke sociale interventie die riekt naar paternalisme al gauw geassocieerd met 'de oude onmaatschappelijkheidsbestrijders' als zijnde een achterhaalde fase in de ontwikkeling van het sociaal werk. Feit is echter dat er al die jaren gezinnen/mensen zijn gebleven wier gedrag niet echt aan de maat is. We zijn het alleen wat neutraler gaan benoemen: overlast. En keer op keer duikt er weer een variant op om deze mensen ergens afzonderlijk te gaan opvangen:

Zeeburgerdorp, 1927.
Woningopzichteres Schuurman
met kinderen van bewoners.
COLLECTIE STADSARCHIEF AMSTERDAM

'Asodorp' lastige huurders succes

Van een verslaggever

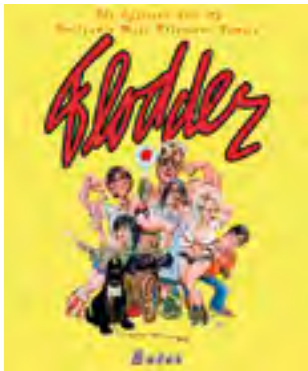
AMSTERDAM – De proef met 'het asodorp' in Westerpark, bedoeld voor extreem lastige huurders, is een succes.

Omwonenden reageerden in 2006 niet bepaald enthousiast op het voorstellen van het stadsdeel een jaar later, naar Deens voorbeeld, vijf probleemgevallen in stave huse in de Houthavens te plaatsen. Zij waren bang voor overlast; anderen vreemden dat de bewoners in hun asodorp in een isolement zouden belanden.

Op basis van onderzoek blijkt nu dat dit allemaal niet het geval is.

Skaeve Huse laat mensen in hun woonsituatie apart zijn.

Het Parool, 14 februari 2009.

Woonladder

In 2004 introduceerde Tweede Kamerlid Co Verdaas het begrip 'woonladder' om aan te geven dat er op de woningmarkt een aantal treden ontbreekt tussen de straat en het gewone reguliere wonen.

van degradatiewoningen (voor het eerst zo benoemd door een wethouder in Bergen op Zoom), via wooncontainers (vanaf 1993 een initiatief uit Kampen) tot het Amsterdamse project Skaeve Huse: een aparte woonvoorziening naar Deens voorbeeld voor mensen die in hun woonsituatie regelmatig overlast veroorzaken op een locatie waar ze anderen niet storen en onder toezicht van een professionele woonbegeleider. Geheel in deze traditie hield pvv-leider Wilders in 2011 een pleidooi voor het inrichten van 'tuigdorpen'.

Amusement

Met uitzondering van het Skaeve Huse-project, dat in verschillende steden navolging heeft gevonden, zijn de meeste van deze initiatieven niet erg succesvol geweest. Er is ook iets dubbelzinnigs aan de hand. Niemand wil naast een asociaal gezin wonen, ze geven professionals en instanties handenvol werk, maar in de media kunnen ze worden omgetoverd tot dekselse rebellen. De romantische echo van Milikowski krijgt nogal eens een perverse vervorming. Zie de eindeloos herhaalde lotgevallen van de Familie Flodder, de heldenstatus die de Tokkies ooit wisten te bereiken, en het succes van de roman *De helaasheid der dingen*, waarin Dimitri Verhulst verhaalt van een in 'comazuipen' gespecialiseerde familie in het Vlaamse dorp Reetverdegem. Het boek is inmiddels zeer succesvol verfilmd. Ook het ongekende succes van de film *New Kids Turbo* (meer dan een miljoen bezoekers!), met in de hoofdrol een groepje bandeloze asociale Brabantse jongeren, past in dit rijtje. Wat ooit onder de burgerij vooral afschuw wekte, kan in onze mediacultuur moeiteloos tot vrolijk amusement verheven worden.

De tussenliggende 'treden' (bijvoorbeeld pensions of containerwoningen) zouden een functie kunnen vervullen voor zowel dak- en thuislozen als voor mensen die uit hun woning worden gezet vanwege

huurschulden of woonoverlast. In het rapport *Wonen aan de onderkant* heeft de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) het begrip 'woonladder' nader uitgewerkt.

1930

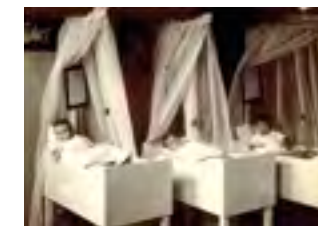
Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moeders en haar kind (FIOM)

Van paternalisme naar ondersteuning

GEVALLEN VROUWEN – ZONDEBESEF – LEGALISERING ABORTUS – EMANCIPATIE – HULP BIJ ZWANGERSCHAP

Van oudsher vormden ongehuwde zwangere vrouwen een kwetsbare groep. Seks voor het huwelijk was taboe, maar het gebeurde, vrijwillig of niet. Een 'gevallen vrouw' was een schande voor de familie. Ze werd door haar familie verstoten en wie werkte, werd ontslagen (ongehuwde zwangerschappen kwamen veel voor onder dienstbodes). Ze stond met haar kind op straat: het verdiende loon voor haar 'hoerige gedrag'.

Rond 1850 begonnen goeude burgers zich om deze 'gevallen' vrouwen te bekommeren.

In 1848 richtten ds. [Ottho Gerhard Heldring](#) en diacones Petronella Voûte in Zetten het Asyl Steenbeek op, bedoeld

voor ongehuwde moeders, prostituees die uit het vak wilden en ex-gevangenen die anders in de prostitutie belandden. De hulpverlening ging hand in hand met prostitutiebestrijding. Jonge moeders werden onderworpen aan een streng resocialisatieprogramma waarin het aankweken van zondebesef centraal stond, gecombineerd met scholing en kinderopvang. Zo'n paternalistisch beschavingsoffensief zou vandaag de dag ondenkbaar zijn, maar voor de meisjes destijds was het misschien wel de enige aanvaardbare uitweg uit de penarie. Het initiatief vond navolging, aanvankelijk vooral in protestantse kring, later ook onder katholieken. De tehuizen werden hoofdzakelijk gefinancierd uit giften via de kerk. Overheidssteun was een zeldzaamheid. Dat laatste veranderde met de oprichting van de FIOM in 1930. Nadat in 1913 de Ziektewet was aangenomen, brandde een heftig debat los over de vraag of ongehuwde zwangere vrouwen net als gehuwden recht hadden op een uitkering (zwangerschap

Verslag van een voordracht voor de FIOM-instellingen in 1937.

werd volgens de wet als ziekte beschouwd). De voorstanders van gelijkstelling trokken aan het kortste eind; het zou losbandigheid bevorderen, was de opvatting. De ongehuwde moederzorg bleef daarmee een particuliere aangelegenheid. De hulpverleningsorganisaties sloegen de handen ineen en verenigden zich in 1930 in de landelijke, zuiloverstijgende Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moeders en haar kind (FIOM), die tot doel kreeg voorwaarden te scheppen voor betere zorg. Bij de oprichtingsvergadering waren er al 25 instellingen aangesloten. De FIOM kreeg subsidie van het rijk.

Afstandmoeders

De focus van de hulpverlening begon in die tijd te verschuiven. De opvatting won terrein dat een ongehuwde moeder het beste haar kind kon afstaan. Dit was goed voor het kind, want het zou opgroeien in een liefdevolle omgeving. Adoptieouders waren erbij gebaat, want adoptie was destijds de enige manier om ongewenste kinderloosheid te bestrijden. Voor de moeder zelf was het ook gunstig, zo redeneerde men, want zij kon met een schone lei beginnen. Over wat het voor moeder en kind emotioneel betekende om te worden gescheiden, werd niet gesproken. Toch nam het aantal ongehuwde zwangerschappen niet af. Alle hulp ten spijt, gebeurde het nog steeds dat kinderen te vondeling werden gelegd of zonder tussenkomst van derden aan kinderloze echtparen werden aangeboden. In 1940 stelde de FIOM een commissie in die het tegengaan van 'ongeorganiseerde' afstand van kinderen en een betere selectie van pleegouders bepleitte. In 1956 werd de Adoptiewet van kracht. Sindsdien legde de FIOM zich toe op de begeleiding van afstand en adoptie. Tussen 1956 en eind jaren zeventig hebben ongeveer 25.000 moeders in Nederland hun baby afgestaan. Afstand doen werd inmiddels vrijwel volledig geaccepteerd. Later werd deze houding bekritiseerd. Men kan zich vandaag de dag moeilijk meer voorstellen welke morele dwang ervan uitging.

Dubbele moraal

Van mannen werd van oudsher op seksueel gebied meer getolereerd dan van vrouwen. De man zou van nature grotere seksuele behoeften hebben dan de vrouw; buitenechtelijke gemeenschap werd hem daarom niet kwalijk genomen. Een fatsoenlijke vrouw had geen seksuele driften; had ze die wel, dan was ze een verleidster of een hoer. Prostituees en on-

gehuwde moeders waren één pot nat: ze hadden beiden buitenechtelijke seks gehad. Deze dubbele moraal werd ook door vrouwen zelf in ere gehouden. Ongehuwde zwangerschap moest geheim blijven, zelfs al was deze het gevolg van verkrachting. De vrees voor schande was zo groot, dat het meisje door haar omgeving zelfs richting abortus kon

worden gedreven, ook al was dat tot ver in de twintigste eeuw verboden en niet ongevaarlijk. Voor mannen gold dit allemaal niet. De zorg voor ongehuwde zwangerschap was alleen gericht op moeder en kind, niet op de verwekker. De strijd tegen de prostitutie ging alleen tegen de prostituee, niet tegen de hoerenloper.

Vrouwenopvang

Onder invloed van de democratiseringsbeweging van de jaren zestig, met in haar kielzog de emancipatie van de vrouw en een opener moraal ten aanzien van seksualiteit, kwam de paternalistische werkwijze van de FIOM onder vuur te liggen. Ongehuwd moederschap was geen 'straf' meer voor de 'zonde' en afstand doen werd niet langer gepropageerd. De FIOM kreeg concurrentie van de nieuwe, radicaal ingestelde [blijf-van-mijn-lijfhuizen](#). Daarbij kwam dat de introductie van 'de pil' intussen een drastische afname van het aantal ongewenste zwangerschappen had bewerkstelligd. Dit alles noopte de FIOM zich op haar koers te beraden. De FIOM legde zich nu ook toe op het zoeken naar huisvesting, en de doelgroep werd verbreed richting alle alleenstaande ouders. De tehuizen veranderden in opvang- en begeleidingscentra voor alleenstaande ouders in crisis- of urgentiesituaties. Daarnaast speelde de organisatie een belangrijke rol in de legalisering van abortus.

Anno 2012 is de FIOM nog altijd actief. Nu als landelijke ambulante organisatie die psychosociale hulp, informatie en advies biedt aan iedereen die problemen heeft op het gebied van gewenste en ongewenste zwangerschap, tienerzwangerschap of -ouderschap, miskraam en abortus, afstand doen, adoptie, adoptieouderschap en zoekacties naar ouder of kind in verband met adoptie.

1968

Pater Poels

Persoonlijke inzet geeft opvangsector bestaansrecht

ROEPING – STIEKEME HULP – ANTI-BUREAUCRATIE – ALVAST IETS DOEN

De jaren zestig/zeventig staan in het geheugen gegrift als een tijd waarin 'alles anders' moest. Het was ook een tijd waarin de traditionele vormen van armenzorg en maatschappelijk werk onder kritiek kwamen te staan en er tal van vernieuwingen ontstonden. Ook in de sfeer van de opvang stonden er allerlei mensen op die nieuwe initiatieven namen. Niet zelden hadden zij banden met religieuze gemeenschappen. Een legendarisch voorbeeld hiervan is Gerrit Poels, die in 1968 in Tilburg aan de wieg stond van een opvangcentrum dat als vanzelf zijn naam ging dragen: Huize Poels.

Rechterpagina: Gerrit Poels met karakteristieke pijp aan het werk, 1987.

Het eerste opvangadres in 1968 in de Poststraat in Tilburg.

Gerrit Poels werd in 1929 in Berg en Dal in Nijmegen geboren als tweede telg in een katholiek gezin van zeven kinderen. Zijn middelbare school volgde hij bij het kleinseminarie van de Missionarissen van het Heilig Hart in Tilburg. Hij trad in bij de congregatie, studeerde theologie en filosofie en werd in 1954 tot priester gewijd. Hij werd leraar Nederlands en vanaf 1964 godsdienstleraar aan een opleiding voor kleuterleidsters. Geïnspireerd door het nieuwe engagement van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), sloot hij zich in 1967 aan bij een initiatief om een hulpcentrale op te richten. De hulpcentrale vond een plek in de Poststraat in Tilburg, waar Poels samen met vier andere religieuzen ook zelf ging wonen. Het liep storm vanaf de opening op 1 mei 1968. Al snel stond het huis in de stad bekend als Huize Poels, een laagdrempelige voorziening die ruimhartig plaats bood aan mensen die om welke reden dan ook behoefte hadden aan onderdak. Poels had zijn nieuwe roeping gevonden. In 1969 trad hij uit en huwde met huisgenoot Angeliek van den Heuvel, die daarvoor de congregatie van de Zusters van de Liefde had verlaten. Geld was er nauwelijks. Poels ontving 'stiekeme hulp' van welge-

Voorzitter boek dat ter gelegenheid van Gerrit Poels 80-jarige verjaardag in Tilburg werd uitgegeven.

Poels en de presentietheorie

In 2001 publiceert Andries Baart het vuistdikke boek *Een theorie van de presentie*. In de presentiebenadering verbinden beroepskrachten zich met aandacht en toewijding aan mensen met sociale problemen zoals armoede en marginaliteit. Zij zoeken aansluiting om te begrijpen wie ze kunnen zijn voor de ander. Wat gedaan kan worden, wordt gedaan. Dit vraagt gevoel voor subtiliteit, vakmanschap, praktische wijsheid en liefdevolle trouw.

zinde kloosterleden. Poels was wars van instituties. Het duurde daarom lang voordat hij zich ervan liet overtuigen dat het verstandig was om de activiteiten onder te brengen in een stichting, wat nodig was om in aanmerking te komen voor financiering. Vanaf 1972 konden bewoners een beroep doen op de [Algemene Bijstandswet](#), waardoor zij 'kostgeld' konden betalen. Vanaf 1976 werd Huize Poels mede gefinancierd door de gemeente Tilburg.

Broodpater

Gerrit Poels was 22 jaar lang het boegbeeld van het centrum. Elke ochtend stak hij om vijf uur zijn sleutel in de deur en ging hij aan de slag. In 1990 nam hij afscheid. Frustratie over de institutionalisering van de opvang, waardoor alles volgens regels moest, speelde daarbij zeker een rol. Hij ging niet met pensioen, integendeel. Een dag na zijn vertrek begon hij oud-bewoners te bezoeken om hen met raad en daad bij te staan. Dat werd het begin van een nieuw initiatief: de stichting Broodnodig, waarin hij tot op de dag van vandaag actief is. Zijn achterplaats is een grote opslag geworden voor voedsel en vooral brood, dat hij ophaalt bij bakkers. Elke nacht ('deze hulp kan het daglicht niet verdragen') maakt hij zijn rondes langs mensen aan de onderkant van de Tilburgse samenleving. Dagelijks komen daarnaast mensen langs om voedsel te halen. Tussendoor is hij in de weer om waar mogelijk soelaas te bieden voor mensen met financiële problemen. Geld krijgt hij van fondsen, bedrijven en allerhande door burgers georganiseerde activiteiten voor de stichting Broodnodig.

Ook al is hij allang geen kloosterling meer, Tilburg kent hem nog altijd als 'Pater Poels' of als de 'broodpater'. Woede over onrecht is zijn grote drijfveer. Aan organisatorisch gedoe en bureaucratische regels heeft hij een broertje dood. 'Alvast iets doen' is zijn motto, ook als hulp bij mensen een bodemloze put is. In het boekje *Een dwaas bestaan*, dat ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag werd uitgegeven, bekent hij de schurft te hebben aan praat over 'keihard aanpakken'. Dat miskent mensen die in de problemen zitten, vindt hij.

Gerrit Poels is een van de gedreven pioniers van de hedendaagse opvangsector. Hij is zonder twijfel uniek. Toch is hij tegelijkertijd exemplarisch voor de enorme persoonlijke inzet waarmee velen in de opvang zich met hart en ziel voor anderen inzetten. Hun energie geeft de sector dag in dag uit bestaansrecht.

Poels is, aldus Andries Baart in *Een dwaas bestaan* – het boek dat ter gelegenheid van Poels tachtigste verjaardag verscheen, een sprekend voorbeeld van deze presentie-

aanpak. Hij verleent zorg vanuit bekommernis, toewijding en menslievendheid. Poels laat zien hoe het persoonlijk leven een bron van energie en deugdzaamheid kan zijn.

1970

Jongeren, vreemdelingen, vrouwen, verslaafden Nieuwe groepen op straat: diversiteit en specialisering van de opvang

In de jaren zeventig ontstond er vanuit de JAC's een alternatief opvangcircuit voor jongeren. COLLECTIE IISG

Vrouwenopvang voert campagne tegens huiselijk geweld.

BEVRIJDING JAREN ZESTIG – GENOTSMIDDELEN – GLOBALISERING – ILLEGALEN

Tot halverwege de twintigste eeuw werd de zelfkant van de samenleving gedomineerd door wat we nu als klassieke daklozen beschouwen: mannen, smoezelig gekleed, slecht verzorgd, een beetje vies. Zo rond de jaren zestig waren ze min of meer uit het straatbeeld verdreven. Maar de samenleving begon te bewegen. Een nieuwe generatie verhief haar stem, sociale verbanden begonnen te kraken, instituties worstelden met antiautoritaire revoluties. Het gezagsgetrouwe Nederland begon op zijn grondvesten te schudden, de wereld globaliseerde. Dit alles uitte zich onder meer in een nieuwe vraag naar opvang, die leidde tot nieuwe, alternatieve en min of meer gespecialiseerde voorzieningen.

Jongeren botsten thuis en/of op school met het tot dan vanzelfsprekende gezag van hun ouders of leerkrachten. Via 'de pil' en popmuziek proefden ze de vrijheid, gingen ze de strijd aan met de autoriteiten en experimenteerden ze met kleding, seks en drugs. Sommigen belandden op straat, uit verzet, uit protest of als puberale uitpatting. Er ontstond een alternatief jongerenopvangcircuit, waarin nieuwe initiatieven, zoals het [Jongeren Advies Centrum](#) (JAC) en later Release, een hoofdrol vervulden. Deze organisaties gaven voorlichting en hielpen jongeren aan onderdak. Sinds begin jaren negentig spreken we over 'zwerfjongeren', waarvan er naar schatting in Nederland een kleine 9000 zijn.

De bevrijding van de jaren zestig creëerde ook een nieuwe markt voor genotmiddelen, variërend van speedpillen en lsd tot soft- en harddrugs. Het gevolg was dat een groeiende groep jonge verslaafden vanaf het einde van de jaren zestig in het

Zwerfjongeren

Eind jaren tachtig was er sprake van een snelle toename van jongeren in de maatschappelijke opvang. Oorzaak was dat in 1988 de meerderjarigheidleeftijd verlaagd werd van 21 naar 18 jaar. In feite bezuinigde het ministerie van vvc (nu vws) daarmee op de jeugdzorg, die jongeren na hun achttiende los moest laten. Weliswaar was er een mogelijkheid tot zogeheten verlengde jeugdzorg, maar die werd eigenlijk maar mondjesmaat gebruikt. Deze nieuwe omstandigheid leidde tot een toename van het aantal jongeren dat op straat was aangewezen en bij opvangvoorzieningen aanklopte. In juni 1993 organiseerde de Federatie Opvang op verzoek van haar leden – vanwege de gevoelde urgentie – de eerste studiedag over zwerfjongeren, zoals deze groep sindsdien wordt aangeduid.

In 2009 starten Douwe Egberts en de Stichting Zwerfjongeren een campagne om zwerfjongeren te steunen.

stadsbeeld opdook. Zij zorgden voor een forse toename van de kleine criminaliteit. Ook voor hen werd langzaam maar zeker een compleet opvangcircuit opgetuigd, variërend van laagdrempelige huiskamer- en gebruikersvoorzieningen tot methadonposten (zie: 1891 [Opvang en verslaving](#)) en gespecialiseerde hulp.

Minder zichtbaar, maar evenzeer een gevolg van deze moderne veranderingen, was het toenemende aantal vrouwen in opvangvoorzieningen. Wat lang verborgen was gebleven, kwam vanaf de jaren zestig door de opkomst van de vrouwenbeweging in een kwaad daglicht te staan: systematisch (huiselijk) geweld van mannen tegen vrouwen. Het bleef niet bij een aanklacht, er ontstond ook een ontsnappingsroute. In 1974 werd in Amsterdam het eerste [blijf-van-mijn-lijfhuus](#) opgericht. Van een wat andere orde is het toenemende aantal slachtoffers van mensenhandel (veelal vrouwen) die steeds vaker een plek in opvangvoorzieningen vinden.

Ook het feit dat de wereld globaliseerde, uitte zich op straat. Een eindeloze reeks oorlogen in de derde wereld bracht een groeiende stroom vluchtelingen op gang, soms vanwege politieke motieven, maar vaker vanwege doodsangst. Deze stroom werd aangevuld met mensen die de armoede ontvluchtten om in het rijke Europa hun kans te wagen. Zij vroegen en vragen asiel, in de hoop op een verblijfsvergunning. Voor deze groeiende stroom werden in het hele land opvangvoorzieningen gecreëerd, in de jaren zeventig door lokale kerkelijke en politieke organisaties, vanaf eind jaren tachtig kwamen er [grootschalige asielzoekerscentra](#), die zich later ontwikkelden tot het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). Het COA heeft tot taak de stroom asielzoekers in goede banen te leiden.

Het strenger wordende toelatingsbeleid dwong veel uitgeprocedeerde asielzoekers tot de illegaliteit, een proces dat zich al jaren voltrekt. Het aantal illegalen in Nederland wordt op dit ogenblik geschat op 100.000. Zij zijn aangewezen op informele netwerken en leven in toenemende mate op straat. Daar vinden zij gezelschap van psychiatrische patiënten, die sinds de vermaatschappelijking van de zorg weer terug zijn in het straatbeeld, en van een nieuwe groep: mensen uit de zogeheten MOE-landen, de Midden- en Oost-Europeanen.

Zo vult zich onder onze welvaart steeds opnieuw een reservoir van mensen die om opvang vragen: mensen die nergens bij horen, die ontheemd zijn, nergens geregistreerd staan en dus negens recht op hebben. Voor erkende groepen is inmiddels een gespecialiseerd stelsel van opvangvoorzieningen opgericht, voor de niet-erkende daklozen is er in principe niets (zie: 1912 [Eigen daklozen eerst](#)) Volgens het officiële beleid bestaan ze niet en mag een officiële instantie geen hand naar hen uitsteken. Ze moeten het niet hebben van mededogen van overheden, maar van onderlinge solidariteit en steun van burgers.

1974

Blijf-van-mijn-lijfhuizen

Van vrouwenmishandeling naar aanpak huiselijk geweld

'Iedere vrouw die was mishandeld door man of vriend was er welkom, er waren geen contra-indicaties en ook geen opnamestop. Het huis zat vaak tot aan de nok toe vol. De vrouwen draaiden... volwaardig mee in de organisatie van het huis. Ze namen de telefoon aan en deden de eerste selectie en opvang van nieuwe bewoners.' (Anneke van Baalen, radicaalfeministe van het eerste uur, over de begintijd van Blijf-van-mijn-lijf)

ZELFHULP-PRINCIPES – GEWELD IN PRIVÉSFEER – GEHEIME LOCATIE – BLIJF-NIEUWE-STIJL

In Amsterdam konden vanaf 1974 voor het eerst vrouwen terecht in een blijf-van-mijn-lijfhuus – een veilig huis op een geheim adres, waar vrouwen konden 'onderduiken'. Aanvankelijk wilde de actiegroep alles behalve een opvanghuis. Zo'n huis zou immers te veel lijken op een ouderwetse FIOM-instelling, waar vrouwen in de ogen van de activistes vooral klein gehouden werden en in hun ondergeschikte rol werden bevestigd. Zulke traditionele instellingen maakten vrouwen opnieuw afhankelijk, nu niet van hun partner, maar van de hulpverlening. Met deze visie distantieerden radicale feministen zich nadrukkelijk van de bestaande hulpverlening.

Poster Blijf Rotterdam, jaren zeventig.

Het idee dat vrouwen niet afhankelijk moesten worden van begeleiders, maar zo zelfstandig mogelijk moesten functioneren, werd het 'zelfhulp-principe' genoemd. Het was opvang voor en door vrouwen. Dat principe vond grote weerklank. Binnen tien jaar tijd kreeg het initiatief in Amsterdam navolging in twintig steden. Zwolle volgde als tweede, Hilversum als laatste. In die eerste tien jaar werden 12.000 vrouwen en 24.000 kinderen opgevangen.

De blijf-van-mijn-lijfhuizen deden meer dan alleen het opvangen van vrouwen en hun kinderen. Ze vroegen ook publieke aandacht voor

het fenomeen geweld in de privésfeer, dat in hun ogen een enorm onderschat probleem vormde. De oorzaak van die miskenning zochten zij in de ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. Het lukte uiteindelijk maar mondjesmaat om vrouwenmishandeling en huiselijk geweld echt op de maatschap-

Poster campagne tegen huiselijk geweld, 2010.

pelijke agenda te plaatsen. Omdat het zich vooral voltrok in de privésfeer, met alle moeilijkheden met betrekking tot de bewijsvoering van dien, bleven de autoriteiten lange tijd zeer terughoudend.

Het heeft tot het begin van de eenentwintigste eeuw geduurd voordat vrouwen mishandeling – inmiddels vooral aangeduid

Als Oranje verliest, slaat papa ons.

Gezellig zo'n WK...

Zet huiselijk geweld buitenspel
www.opvang.nl

FEDERATIE OPVANG

als 'huiselijk geweld' – eindelijk de nodige maatschappelijke en politieke aandacht kreeg. In 2002 ging het programma 'Privé geweld – publieke zaak' van start, waarbij zes ministeries en een groot aantal landelijke organisaties de handen ineen sloegen om een professionele infrastructuur in het leven te roepen die een snellere en effectievere aanpak mogelijk moest maken. Hulpverlening, politie en justitie gingen daarbij nauw samenwerken.

Systeemgericht

Sinds het ontstaan van de blij-van-mijn-lijfhuizen heeft de visie op huiselijk geweld een ontwikkeling doorgemaakt. Het geweld wordt tegenwoordig meer gezien als een proces waarin alle betrokkenen op een vaak ingewikkelde wijze een aandeel hebben en waarin niet louter sprake is van daders (mannen) en slachtoffers (vrouwen en kinderen). Naast aandacht voor weerbaarheid van de slachtoffers is er daardoor meer nadruk komen te liggen op wat wordt aangeduid als 'systeemgerichte benaderingen', waarbij alle betrokkenen bij het geweld participeren. De positie van de slachtoffers is verbeterd. Was het in het verleden zo dat zij (vrijwel altijd vrouwen) het huis moesten ontvluchten, door het in werking treden van de Wet tijdelijk huisverbod in 2009 moet de pleger het huis verlaten. Deze 'omkering' maakt het mogelijk de hulpverlening op een andere, meer ambulante leest te schoeien.

De blij-van-mijn-lijfhuizen bestaan niet meer in de radicale vorm waarin ze in de jaren zeventig op het opvangtoneel verschenen. Sommige huizen hebben de poorten gesloten, andere fuseerden met wat ooit de traditionele vrouwenopvang heette (die onder invloed van – onder meer – de blij-van-mijn-lijfhuizen aanmerkelijk is gemoderniseerd) en een enkel huis ging zelfstandig verder (zie: 1930 FIOM). De noodzaak van deze opvangvoorzieningen is nog steeds onverminderd groot, daarover bestaat geen twijfel. De aanpak is echter veranderd. In 2008 opende in Alkmaar het Oranje-Huis, een blij-van-mijn-lijfhuis 'nieuwe stijl', waarbij advies, hulpverlening en opvang vanuit een niet langer geheime locatie worden georganiseerd.

Huiselijk geweld: definitie en feiten

Huiselijk geweld is de omvangrijkste vorm van geweld in onze samenleving. Het komt voor in alle lagen van de bevolking en binnen alle culturen. In 2008 registreerde de politie 63.481 incidenten. Het geweld kan fysiek, seksueel en psychisch van aard zijn.

Huiselijk geweld vindt plaats tussen volwassenen, tussen volwassenen en kinderen (waarbij beiden pleger kunnen zijn) of tussen kinderen onderling. Het is gebruikelijk om verschillende vormen van huiselijk geweld als volgt te onderscheiden: (ex-)part-

nergeweld, kindermishandeling, ouderenmishandeling, eer-gerelateerd geweld en huwelijksdwang, mishandeling van ouders door hun kind(eren), genitale verminking en mishandeling van pubers en adolescenten door hun ouders of vriend(inn)en.

Soepbus

Hongerhulp – armentafels, gaarkeuken, soepbussen

Soepbus van het Leger des Heils.

Soepbus, Den Haag, 1987.

Amsterdams affiche voor de gemeentelijke gaarkeuken, 1917.

SOEP, BROOD, KOFFIE EN ZO NODIG DEKENS – VOORKOMEN VOLKSOPSTANDEN

In de meeste grote steden van Nederland rijdt 's avonds een soepbus de stad in. De meeste mensen zullen deze bussen associëren met het Leger des Heils, maar ook andere opvangvoorzieningen, zoals de Haagse Kessler-stichting, organiseren soepbussen. In een enkel geval, zoals de Herbergbus in Breda, wordt het project gerund door (kerkelijke) vrijwilligers. Via dergelijke mobiele bussen worden daklozen op straat voorzien van soep, brood, koffie en zo nodig dekens. Het is een manier om, zoals het Leger het uitdrukt, in contact te komen met mensen die 'zelf geen hulp zoeken, maar wel aandacht kunnen gebruiken'.

Soep en het Leger des Heils zijn in de geschiedenis onlosmakelijk met elkaar verbonden. 'Soup, Soap and Salvation' was het motto waarmee William en Catharine Booth in 1865 in Londen de Salvation Army oprichtten. De Salvation Army was een op het christelijk geloof gerichte beweging die via hulpverlening aan de onderkant van de samenleving (armoede, prostitutie, dakloosheid) aan evangelisatie werkte. In 1887 sloeg deze zendingsvontk over naar Amsterdam, waar de 21-jarige Gerrit Jurriaan Govaars het Nederlandse **Leger des Heils** oprichtte. Vanaf dat moment groeide het Leger uit tot een vooraanstaande (en tegenwoordig de grootste) organisatie op het terrein van de maatschappelijke opvang en andere vormen van hulpverlening. In 1980 startte het Leger in Amsterdam, nadat medewerkers een paar jaar rondom het Centraal Station met thermoskannen in de weer waren, met de eerste soepbus.

Het is niet toevallig dat het eerste contact tussen hulpverleners en mensen die huis en haard verloren hebben nogal eens 'door de

Maaltijdverstrekking in 'De Metropool' – philanthropische spijskokerij en Volkskosthuis te 's-Gravenhage, 1911.

FOTO LEGER DES HEILS

Commissies voor de Spijsuitdeling en de soeplokalen

In de tweede helft van de achttiende eeuw raakte de Nederlandse economie in het slop. Veeziekten en graanmisogsten maakten vlees en brood tot luxeartikelen en zelfs vis werd duur. Begin negentiende eeuw was het volksvoedsel bovendien zeer eenzijdig geworden: driemaal daags aardappelen. Er verschenen overal steunlokalen, veelal soeplokalen genoemd, voor het uitdelen van voedsel. De lokalen werden gerund door Commissies voor Spijsuitdeling aan Behoeftigen, allemaal particuliere initiatieven. In Haarlem deelde men tweemaal per week zo'n duizend porties gortsoep uit aan de armen. Vet was de soep zeker niet. De porties werden gemaakt met water, zout, 150 pond beendergelei en 250 pond gort. In een flink aantal regionale archieven zijn documenten terug te vinden van het werk van deze

maag' gaat, en dan in het bijzonder met soep en brood, want dat is goedkoop én voedzaam. Voedsel is immers de eerste levensbehoefte van de mens; honger de eerste ervaring van hen die nergens meer bij horen. In vrijwel alle schilderijen waarin men in het verleden poogde sociale zorg te verbeelden, wordt voedsel verstrekt.

Deze voedselverstrekking gebeurde overigens niet altijd uit louter nobele motieven. Hoe groter de honger onder de armen, des te groter het risico dat de hongerigen zouden gaan plunderen en roven. Het stillen van de honger was dus ook een vorm van 'welbegrepen eigenbelang' van de rijken. En door het te doen, door lid te worden van het armenbestuur of geld te geven aan de armenzorg verwierven de notabelen van de gemeente ook aanzien. Zo koppelde honger de armen aan de rijken en vice versa. Dat gold voor de armentafels die in de middeleeuwen achter in de kerken stonden, waar eten te krijgen was voor die armen die Gods woord vreesden en zich goed gedroegen. Dat gold voor de gaarkeuken die in de negentiende eeuw in de steden verschijnen om de armen van een voedzame maaltijd te voorzien en volksopstanden te voorkomen.

Schande voor beschaving

Maar die wat dubbele agenda laat onverlet dat er altijd mensen zijn opgestaan die dit werk ter hand namen. Niet omdat ze er zelf beter van wilden worden, niet omdat ze bang waren voor het gepeupel, maar simpel omdat ze het niet konden aanzien. Dat menselijke motief is altijd aanwezig geweest – noem het mededogen of geloven in medemenselijkheid. Dat laatste dreef bijvoorbeeld **pater Poels** in Tilburg, sinds 1968 drijvende kracht van een lokale opvangvoorziening, maar sinds zijn pensioen in 1990 actief als 'broodpater', die dagelijks door de straten van Tilburg fietst om brood te bezorgen bij mensen die in de problemen zitten. Vanzelfsprekend is hungerhulp echter nooit geweest. Niet in het verleden, niet in het heden. Tegenwoordig vinden velen het bestaan van de soepbus (evenals van de voedselbanken) een schandvlek van onze beschaving. Anderen vrezen dat het verkeerd volk aantrekt. In Den Haag kondigde de gemeente eind 2011 aan de subsidie voor de soepbus (na 25 jaar) te beëindigen. Bezuinigingen zouden de gemeente daartoe nopen. Maar het feit dat een groot aantal Oost-Europeanen er dagelijks gebruik van maakte, speelde daar zeker ook een rol bij. Bestuurlijke medemenselijkheid heeft, zo weten we uit de geschiedenis, altijd grenzen gekend (zie: **1912 Eigen daklozen eerst**)•

commissies, die veelal pas in de twintigste eeuw met hun werkzaamheden zijn gestopt. Nogal eens beschikten deze commissies over een behoor-

lijk vermogen, waaruit allerlei – vaak lokale – particuliere fondsen zijn ontstaan, die tot op de dag van vandaag actief zijn.

1980

Het Groot Walenburgs Vuilharmonisch Orkest Van schaamte naar zelfbewustzijn

Hoezen van de twee LP's die het Vuilharmonisch Orkest in 1984 en 1993 uitbracht.

ONANGEPASTEID ALS LEVENSKUNST – SWIEBERTJE – FREAKSHOW – VOORBIJ DE SCHAAMTE

Het Groot Walenburgs Vuilharmonisch Orkest ontstond bij toeval. Paul Brandt, bewoner van de Amsterdamse HVO-voorziening Walenburg, zong graag in het park, maar werd daar uitgelachen of lastiggevallen. De directeur liet hem in de tuin zingen, er kwam een viool bij en voor men het in de gaten had, was er een orkest van bewoners van de Walenburg. In oktober 1980 volgde het eerste optreden. Daarna ging het snel. Hun programma noemden ze 'Vitaminen', samengesteld met 'een lach en een traan' en het optreden bevatte een mix van opera, religieuze muziek en meezingers.

In 1981 was het orkest te zien in het veelbekeken NCRV-programma *Showroom*, waarna het werd overstelpt met aanvragen voor optredens. In 1984 volgde de eerste single, getiteld *La, la, la, la, la*, en daarna de eerste lp (*Volume 1*). Deze plaat werd goud. Veel bekende artiesten traden met het orkest op. In 1986 speelde het orkest tijdens een galavoorstelling van Willy Alberti voor een uitverkocht Carré. Het succes hield aan tot ver in de jaren negentig, in 1996 werd het orkest opgeheven. De ouderdom had toegeslagen, waardoor de orkestgelederen danig waren aangetast.

Afwijken als verzet

Het succes van het Vuilharmonisch Orkest geeft aan dat het beeld van mensen wier bestaan zich buiten de geijkte paden ophoudt, in de jaren zeventig is gaan kantelen. In 1967 verscheen de klassieker *Lof der onaangepastheid* van Herman Milikowski, waarin deze socioloog hard uithaalt naar het idee achter vrijwel elke sociale interventie: mensen moeten zich aanpassen aan wat wenselijk is. Volgens Milikowski is het juist de kunst om het bijzondere in mensen te zien en te stimuleren. In plaats van het

Poster van de stichting Pandora, 1974.

'Afwijken is leuk' – Swiebertje verbeeldde een andere, romantische kijk op het zwerverbestaan.

onaangepaste te bestrijden zou je het als levenskunst kunnen zien. Dat zette de toon voor een nieuw soort denken, waardoor mensen anders tegen afwijkend gedrag begonnen aan te kijken. Het werd iets bijzonders, iets revolutionairs bijna. Beroemd werd het zilverkleurige affiche met de tekst 'Ooit een normaal mens ontmoet? En beviel het...'. Vanuit dit nieuwe revolutionair-romantische perspectief was de dakloze niet langer een meelijwekkende sloeber, maar een vrijheidsapostel, een ongebonden vrijbuiters, die de gevestigde orde tart. tv-held Swiebertje is vermoedelijk de bekendste verbeelding van deze andere kijk. De brutaal-vrolijke dorpszwerver in de gelijknamige televisieserie groeide in de loop van de jaren zestig uit tot een van de populairste figuren uit de Nederlandse televisiegeschiedenis.

Freakshow

De werkelijkheid kende natuurlijk geen Swiebertjes. In de realiteit zijn er nooit veel mensen geweest die de welstand van huis-en-haard achter zich lieten om onbekommerd de vrijheid in te trekken. Het is leuker om ernaar te kijken in films, erover te lezen in boeken of ze op een podium te zien optreden dan het zelf te moeten meemaken. Waar de perspectiefwisseling van de jaren zeventig echter wel toe leidde, is dat mensen in de marge van de samenleving zichzelf niet langer wegstoppen. Wie niet meetelde, hoefde niet langer te zwijgen. Het nieuwe denken zei immers: je mag er zijn, onaangepast of niet, verhef je stem. Dat leidde tot heel veel vormen waarin bijzondere mensen zich manifesteerden. Het Groot Walenburgs Vuilharmonisch Orkest is daar de opmerkelijkste uitdrukking van geworden. Sommige sceptici vonden de vertoning en vooral het enthousiasme overigens gênant. Was het echte belangstelling of als amusement gemaskeerd leedvermaak? Was het echte sympathie of lol om een 'freakshow'? Hoe het ook zij, de orkestleden vonden het geweldig. Sinds de jaren tachtig zijn er tal van kleine (overigens vaak tijdelijke) lokale initiatieven geweest, waarin daklozen zich hebben verenigd en hun stem hebben laten horen. In 1984 werd de Landelijke Vereniging

Thuislozen (LVT) opgericht, die tot op de dag van vandaag bestaat. Het motto werd dat je met schaamte geen stap verder komt, met zelfbewustzijn wel. Begin jaren negentig werd daar zelfs een economisch perspectief aan verbonden. Door zelf de [Daklozenkrant](#) te gaan verkopen konden mensen een begin maken om weer in hun eigen bestaansmiddelen te voorzien •

Had-je-me-maar; een zwerver wordt politicus

In 1921 besluit een groep kunstenaars, anarchisten en vrijdenkers in Amsterdam een nieuwe politieke partij op te richten: de Rapaille Partij. Zij meenden dat het net ingestelde algemeen kiesrecht en de opkomstplicht geen goede zaak waren. Van de massa viel immers weinig te verwachten. Zij vroegen Cornelis de Gelder, in Amsterdam bekend als Had-je-me-maar, lijsttrekker te worden bij de gemeenteraadsverkiezingen van april 1921. De Gelder bedelde rondom het Rembrandtplein regelmatig om geld en had daarbij het meeste succes als hij het lied *Had-je-me-maar* aanhief. Dat lied had hij ooit gezongen om reclame te maken voor de gelijknamige musical in de Amsterdamse schouwburg. Al gauw was het zijn bijnaam geworden. De campagne van de Rapaille Partij werd een groot succes. Bij de verkiezingen haalde

Had-je-me-maar met meer dan 14.000 stemmen maar liefst twee zetels binnen, tot grote schrik van het gemeentebestuur, dat de bui echter had zien aankomen en een paar dagen voor de verkiezingen De Gelder had laten oppakken wegens dronkenschap. Na de verkiezingen kreeg hij in zijn cel in Veenhuizen bezoek van een delegatie van het stadhuis, die hem – geheel

vrijwillig uiteraard – een verklaring liet ondertekenen waarin hij afzag van zijn benoeming tot gemeenteraadslid. 'Den Haag' stelde niet lang daarna regels op dat verkiesbare personen aan 'zekere normen' moeten voldoen. Het heeft niet kunnen verhinderen dat Had-je-me-maar de bekendste zwerver uit de Nederlandse geschiedenis is geworden.

Zelden zijn er mooiere en vrolijker portretten gemaakt van kwetsbare mensen als de foto's die de fotograaf Marnix Goossens in 2004 maakte ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van hvo Querido. Hij vroeg tien cliënten hoe zij zichzelf graag op de foto wilden zien. Het resultaat was een geweldige verzameling trotse en kleurrijke portretten. Zij kregen in 2004 een plaats in het boek *Kleurrijk leven. 100 jaar opvang in Amsterdam*.

1981

De rijksoverheid reorganiseert Professionele orde in een versnipperde chaos

Slaapplek, jaren tachtig.

PROFESSIONALISERING – AMBZ-FINANCIERING – FUSIES – STERKE GROEI – INSTITUTIONALISERING

In de jaren zeventig groeide de **Algemene Bijstandswet** (ABW) uit tot een belangrijke financieringsbron van de opvangsector. Via de ABW ontvingen gebruikers van voorzieningen zak- en kleedgeld en kregen instellingen voor de verblijfskosten een dagvergoeding. Bejaardenoordelen, herstellingsoorden en opvangcentra profiteerden op steeds grotere schaal van wat toen 'indirecte financiering' werd genoemd. Omdat aanspraak op bijstand een recht betrof, draaide Den Haag voor 90 procent van de kosten op, zonder zelf zeggenschap te hebben. Toen eind jaren zeventig een economische crisis aanzette tot een grote bezuinigingsgolf, maakte het ministerie van CRM – waar toen de bijstand onder viel – zich op om aan deze wijze van financiering een einde te maken.

Als onderdeel van deze IFI-operatie (IFI staat voor 'indirect gefinancierde instellingen') werd de sector in 1981 tijdelijk onder regie van het ministerie gebracht. Dat was de enige manier om er greep op te krijgen, want tot op dat moment vormden de opvangcentra een bonte, zo niet chaotische verzameling. Naast achttien erkende voorzieningen voor thuislozen waren er centra die zich richtten op vrouwen en hun kinderen: vrouwenopvangcentra en de Blijfhuizen. Algemene opvangcentra (met zeer uiteenlopende capaciteit) bedienden een brede doelgroep: mannen en vrouwen (met hun kinderen), psychiatrische patiënten, alcohol- en drugsverslaafden, jeugdige weglopers. Deze instellingen verschilden onderling enorm. Sommige waren redelijk geprofessionaliseerd, andere werkten met vrijwilligers en een enkele

Mannenslaapzaal
Kesslerstichting
Den Haag, 1977.

beroepskracht. Bij elkaar ging het om honderd organisaties met een totale capaciteit van ongeveer 3000 bedden. Zij vreesden de 'IFI-staatsgreep' van Den Haag. Om hun gezamenlijke belangen te behartigen hadden de algemene en vrouwenopvangcentra al in 1979 het Landelijk Overleg voor Crisis- en Opvangcentra (Loco) opgericht.

Verbeteringen

De gevreesde gevolgen van de overheidsmachtsgreep bleven echter uit. De reorganisatie gaf wel de stoot tot ingrijpende veranderingen. En verbeteringen. Er kwam een landelijke salarisregeling, er werden formatieplannen opgesteld en Den Haag probeerde de kosten te beteugelen door de invoering van een budgetsysteem. De huisvesting (die vaak beroerd was) werd aan kwaliteitseisen onderworpen. Al met al ging de sector er financieel, materieel en professioneel sterk op vooruit.

Opvangcentra ruilden hun marginale positie als het afvalputje van de maatschappelijke zorg in voor een steeds duidelijker positie in het brede palet van zorg- en welzijnsvoorzieningen. Uiteindelijk leidde dit proces in 1992 tot de decentralisatie van de opvangvoorzieningen naar de gemeente. In een aantal plaatsen kwam het daarop tot fusies van opvang- en thuislozenvoorzieningen die in hetzelfde werkgebied actief waren. Voorbeelden hiervan zijn Neos in Eindhoven, Traverse in Tilburg en Stichting Huis in Groningen. Bij de invoering van de [Wet maatschappelijke ondersteuning](#) (Wmo) in 2007 is de maatschappelijk opvang voor gemeenten een van de negen prestatievelden (nr. 7) geworden.

Zorgvernieuwing

De toenemende professionalisering maakte het ook mogelijk dat opvanginstellingen meenden aanspraak te mogen maken op financiering op basis van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten

(AWBZ). Een zeer aanzienlijk deel van de populatie van de opvangvoorzieningen bestond immers uit mensen met psychiatrische en/of verslavingsproblemen (tegenwoordig erkend als 'dubbele diagnoseproblematiek'). Tot halverwege de jaren negentig konden deze mensen vanwege contra-indicaties nergens anders terecht. Bij instellingen in de geestelijke gezondheidszorg (ggz) werden ze geweigerd vanwege verslavingsproblemen en bij de verslavingszorg kwamen ze niet vanwege hun psychiatrische problematiek. In 1997 deed een aantal opvangvoorzieningen daarom met succes een beroep op zorgvernieuwingsgelden uit de AWBZ. Die financiering breidde zich sindsdien snel uit. Steeds meer begeleide en beschermde woonvormen uit de opvangsector worden nu AWBZ-gefinancierd. Door deze ontwikkeling vervaagden de grenzen tussen de ggz en de verslavingszorg en de opvangsector steeds verder. Deze tendens leidde de laatste jaren in meerdere regio's tot fusies tussen opvangvoorzieningen en verslavingszorginstellingen of geestelijke gezondheidszorgorganisaties. In Amsterdam fuseerden in 1999 hvo en de Querido-stichting tot [hvo-Querido](#). In Gelderland groeiden de verslavingszorg en de opvangsector naar elkaar toe, wat in 2007 leidde tot IrisZorg. In het noorden van het land is Zienn een voorbeeld van deze ontwikkeling.

In vergelijking met de situatie eind jaren zeventig, toen er duizend opvangbloemen bloeiden, heeft de opvangsector zich sterk ge-professionaliseerd en geïnstitutionaliseerd. Het [Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang](#) uit 2006 heeft dat proces nog eens versterkt. Ondanks de voortdurende angst voor bezuinigingen is de sector fors in omvang toegenomen. De Federatie Opvang, waarin het Loco in 1992 opging, telt momenteel een kleine zeventig instellingen voor maatschappelijke opvang, begeleide en beschermde woonvormen en vrouwenopvangcentra. Zij hebben 17.500 bedden en in 2010 maakten ruim 68.000 personen gebruik hiervan. Halverwege de jaren tachtig telde het Loco op jaarbasis 'slechts' zo'n 25.000 overnachtingen.

De Federatie Opvang is sinds 1989 de branchevereniging voor de maatschappelijke opvang, begeleid & beschermd wonen en de vrouwenopvang. Aanvankelijk opgericht als een platform is de Federatie in 1994

omgevormd tot een vereniging voor opvanginstellingen. In 2012 telde de vereniging 68 aangesloten organisaties die op vele honderden locaties in het land werkzaam zijn. Het gaat om opvang en ondersteuning

van dak- en thuislozen, slachtoffers van huiselijk en eergere-lateerd geweld, tienermoeders, kinderen met traumatische ervaringen, slachtoffers van mensenhandel, ex-gedetineerden en dakloze jongeren.

1985

Nimby (not in my backyard) – boze burgers

Hoe tolerant is Nederland?

Verbodsborden vormen het basismateriaal voor NIMBY-acties.

DE-INSTITUTIONALISERING – RE-INTEGRATIE ZONDER ONDERSTEUNING – BEHEERPLAN

In de nacht van 22 februari 2008 gaat in de wijk Kruiskamp in Den Bosch een beoogd opvangtehuis in vlammen op. Aangestoken, zo wordt vermoed. De brand was daags daarvoor tijdens een informatiebijeenkomst al aangekondigd. Buurtbewoners verzetten zich fel tegen een 'junkhostel' in hun buurt. Niet dat ze tegen zo'n voorziening waren, maar waarom nou juist in hun buurt? Waarom niet op een verderop gelegen industrieterrein? Nee, zei het gemeentebestuur, verslaafde daklozen moeten juist in de buurt worden opgenomen en niet worden buitengesloten. Na de brand moest de gemeente alsnog op zoek naar een andere locatie.

Dit incident staat niet op zichzelf. Vrijwel elke grote gemeente kent zulke confrontaties, alleen monden ze gelukkig hoogstzelden uit in brandstichting. Het lijkt een wet van Meden en Perzen: omwonenden verzetten zich tot het uiterste tegen de komst van nieuwe opvangvoorzieningen voor verslaafden, psychiatrische patiënten, daklozen of **asielzoekers**. Sinds het midden van de jaren tachtig hebben we er ook een naam voor: nimby, de afkorting van de Engelse uitdrukking *not in my backyard* ofwel 'niet in mijn achtertuin'; of, op zijn Vlaams: nivea, wat staat voor 'niet in voor- en achtertuin'.

Nimby is het resultaat van twee bewegingen. Aan de ene kant zijn veel burgers sinds de jaren zeventig assertiever en mondiger geworden. Ze leggen zich niet zomaar neer bij beslissingen van hogerhand en grijpen alle juridische en publicitaire mogelijkheden aan om hun gelijk te halen. Aan de andere kant zijn moderne burgers in dezelfde jaren ook anders gaan denken over mensen met afwijkingen (zie: [1980 Het Groot Walenburgs Vuilharmoonisch Orkest](#)). Het overgrote deel der Nederlanders meende dat

Bewonersverzet in de Drentse gemeente Noorderveld (boven) en in Tilburg (onder) tegen de komst van opvangvoorzieningen voor drugsverslaafden.

Dan zei men: 'Ja, het moet wel gebeuren, maar niet in mijn buurt.' Dat patroon is – zoals gezegd – inmiddels een vertrouwde nimby-dynamiek geworden; een confrontatie die elk jaar weer ergens in een gemeente de kop opsteekt (en die overigens ook van toepassing is op windmolens, hondenpoepperken en andere heftige aanpassingen van de leefomgeving). Toch is het te gemakkelijk om het verzet tegen de komst van opvanghuizen louter af te doen als een gebrek aan tolerantie van burgers. Soms lijkt het erop dat bestuurders, van zorginstellingen en gemeenten, hier bij voorbaat van uitgaan. Dan worden de plannen wat gemaskeerd gebracht of worden problemen weggewuifd. Een goede en open communicatie met de buurt ontbreekt. Met alle gevolgen van dien, want als burgers er dan achter komen, is hun woede helemaal groot. Er zijn overigens wel degelijk voorbeelden waar men erin is geslaagd draagvlak te organiseren. Zo werden in Utrecht sinds 2001 bij de

mensen die huis en haard zijn kwijtgeraakt vanwege financiële, psychiatrische of andere problemen, niet langer weggelaten, maar een kans (en dus een plek) moesten krijgen om zich midden in de samenleving te kunnen herpakken.

En dat gebeurde ook. In de jaren tachtig begon de de-institutionalisering van de psychiatrie op gang te komen. Patiënten verhuisden van de duinen en bossen naar gewone woningen in de steden. Probleem daarbij was dat hun dagelijkse bezigheden en activiteiten niet meeverhuisden naar de stad. Ook bleken de sociaalpsychiatrische voorzieningen in de stad aanvankelijk nog onvoldoende in staat deze patiënten adequaat op te vangen. Nogal eens kwam de de-institutionalisering neer op re-integratie zonder ondersteuning. Velen begonnen wat doelloos door de stad te lopen. Het aantal zwerwers nam daardoor toe.

Irrationeel register

De-institutionalisering betekende dus dat er nieuwe kleinere voorzieningen moesten komen in de steden. Toen daarvoor uiteindelijk toch plekken gevonden werden, bleek er onder de bevolking naast de moderne rationele principes ook nog een ander – irrationeel – register te bestaan. Als het zo dichtbij kwam, zag men ineens inbraken in het verschiep, criminaliteit, overlast, bedreigingen van kinderen en waardedalingen van huizen.

Bewoners steunen daklozen

■ Sluiting voorzieningen stuit op protest Haarlemmerbuurt ■ Initiatief om minder belasting te betalen krijgt navolging

FRANS BOSMAN
AMSTERDAM - Bewoners en ondernemers in de Haarlemmerbuurt zijn woedend over de dreigende sluiting van het Koffiehuis en de Kledingwinkel van den Volksbond in de Haarlemmerstraat.
Druk sluiting van het Koffiehuis de Kledingwinkel van den Volksbond in de Haarlemmerstraat in de Haarlemmerbuurt stuit op groot verzet. De opzeg van bewoners. Maar wat dat betreft is deze buurt een al groot bewonersvereniging op dit gebied. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging.
€10 inhouden als daad van protest
over te maken naar de gemeente Den Bosch. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging.
De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging.
De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging. De bewonersvereniging is de Haarlemmerbuurtvereniging.

In Amsterdam kwamen in de zomer van 2012 bewoners in verzet toen er opvangvoorzieningen gesloten werden. Dat kan dus ook.

realisatie en het beheer van hostels op initiatief van de gemeente beheergroepen ingesteld. Zo'n beheergroep maakt afspraken over het veilig en leefbaar houden van de buurt rond de voorziening en legt die afspraken vast in een beheerplan. De wethouder ondertekent namens de gemeenteraad samen met de leden van de beheergroep het beheerplan. Deze aanpak is succesvol, zo blijkt uit onderzoek.

Protest tegen sluiting

Overigens heeft de gemeente Den Bosch na de brand in 2008 inmiddels twee nieuwe locaties gevonden voor de realisatie van hostels voor verslaafden met psychische problemen. Ook hier was de les dat men, conform het 'Utrechts model', buurtbewoners vanaf de start nauw moest betrekken bij de ontwikkeling en het beheer van deze hostels. Met succes: de hostels hebben de voorpagina's niet meer gehaald.

Overigens blijkt ook regelmatig dat buurtbewoners zodra de opvangvoorziening voor daklozen er is en probleemloos functioneert, ze zelfs gehecht raken aan 'hun' daklozen. Dat bleek bijvoorbeeld in juni 2012 toen de gemeente Amsterdam het plan opvatte om in het centrum van de stad een door daklozen veel gebruikt inloophuis, een koffiehuis en een kledingwinkel van de Volksbond te sluiten. Buurtbewoners en ondernemers reageerden woedend op dit voornemen. Sommige bewoners stelden zelfs voor om een tientje in te houden op de aanslag van de gemeentebelastingen en dat aan de Volksbond te doneren. Zo kan het dus ook.

1987

Opvang vluchtelingen in asielzoekerscentra (azc's) Van open grenzen naar restrictieve toelating

FOTO'S COA

PORTUGEESE JODEN - HUGENOTEN - BELGEN - JOODSE VLUCHTELINGEN - INDIISCHE NEDERLANDERS - TAMILS

Vluchtelingen hebben in de Lage Landen lange tijd een goed heenkomen gevonden. Na de val van Antwerpen (1585) kwamen bijvoorbeeld honderduizend Vlamingen naar het Noorden. Zij brachten geld en kennis mee en leverden een bijdrage aan de bloei van de Republiek. In het begin van de zeventiende eeuw volgden duizenden Portugese joden, die uit hun land waren verjaagd. In 1685 werden de Franse protestanten, de hugenoten, gedwongen katholiek te worden. Ruim 50.000 van hen kwamen naar de Nederlanden. Rond 1700 was ruim 10 procent van de inwoners van Amsterdam Frans. Overigens moet deze gastvrijheid ook weer niet overdreven worden. Vluchtelingen die economisch potentie hadden, vonden een plek, zij die dat niet hadden, konden nergens op rekenen en zonken vaak diep weg in de armoede.

Wettelijke instrumenten om mensen weg te sturen kwamen pas met de eerste Vreemdelingenwet uit 1849, waarmee vreemdelingen zonder papieren of financiële middelen over de grens gezet konden worden. Dat gebeurde echter maar mondjesmaat. Er was geen opsporingsapparaat, bovendien was er in Nederland vaak voldoende werk en had niemand er echt belang bij om vreemdelingen en arbeidsmigranten tegen te houden.

Echt restrictief werd het Nederlandse beleid vlak voor de Tweede Wereldoorlog, toen de regering vanaf 1934 de stroom joodse vluchtelingen uit Duitsland een halt wilde toeroepen. In 1938 werd zelfs besloten geen enkele vluchteling meer toe te laten. In 1939 werd daarvoor in het Drenthe het kamp Westerbork ingericht, waar de vluchtelingen werden ondergebracht. Hetzelfde

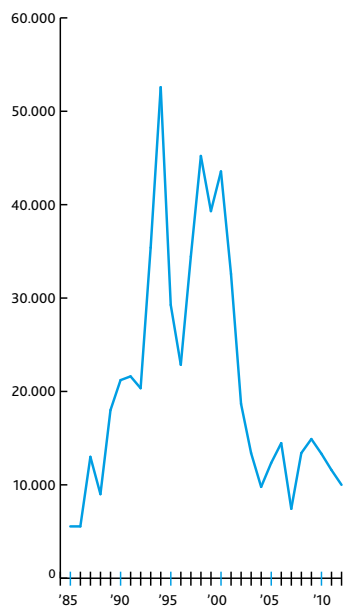

kamp werd later tijdens de oorlog onder beheer van de Duitsers als uitvalsbasis gebruikt voor het transport van joden naar concentratiekampen in Europa. Aanmerkelijk gastvrij stond Nederland tegenover de repatriëring van 300.000 'Indische Nederlanders', die na de onafhankelijkheid van Indonesië vanaf 1949 naar Nederland kwamen. De 12.000 Molukkers, onder wie veel ex-KNIL-militairen, vormden echter een uitzondering. In de overtuiging dat zij tijdelijk in Nederland zouden verblijven, vestigden zij zich in een aantal plaatsen (Assen, Vught: kamp Lunetten) in aparte woonoorden. Dat leidde voor nogal wat Molukkers tot een ambivalent proces van integratie, dat tot op de dag van vandaag voor ongemak heeft gezorgd.

Overzichtelijke groepen

Sinds het vluchtelingenverdrag van de VN (1951) heeft Nederland zich verplicht om slachtoffers van oorlog, vervolging of natuurrampen op te vangen. Tot ver in de jaren zeventig betrof dat redelijk overzichtelijke groepen asielzoekers. Zo opende Nederland de grenzen voor (politieke) vluchtelingen uit Chili, Zuid-Afrika en Vietnam. Deze asielzoekers werden opgevangen door lokale – vaak kerkelijke – vrijwilligersorganisaties. In 1979 werd uit al deze organisaties de landelijke vereniging VluchtelingenWerk Nederland opgericht.

In de jaren tachtig begon de stroom vluchtelingen en asielzoekers te groeien en werd hun komst steeds nadrukkelijker als een politiek probleem gezien. In toenemende mate deden zij ook een beroep op reguliere opvangvoorzieningen en sociale pensions. In 1984 en 1985 vroegen ruim 3.500 Tamils, die op de vlucht waren voor de burgeroorlog in Sri Lanka, asiel aan in Nederland, vaak met behulp van mensensmokkelaars. Politici meenden dat het met de vervolging van de Tamils wel meeviel; de media suggereerden dat ze als 'economische vluchtelingen' naar Nederland waren gekomen. Er kwam voor de groep een aparte, restrictieve regeling, die bij veel Tamils kwaad bloed zette. Uit frustratie staken enkele Tamils het pension Maris Stella in brand, waarin zij

Asielaanvragen sinds 1985.
BRON IND/CBS

in Wijk aan Zee werden opgevangen. Ook ging een groot aantal Tamils in hongerstaking.

Luttelgeest

Deze gebeurtenissen vormden de opmaat voor een strakkere aanpak van de rijksoverheid. In 1987 kwam de regering met de Regeling Opvang Asielzoekers, waarbij asielzoekers over Nederland verspreid werden in aparte asielzoekerscentra (azc's), waarvan de eerste in 1987 in

In 1914 vluchtten één miljoen Belgen naar Nederland.

1 miljoen gevluchte Belgen

De grootste stroom vluchtelingen die Nederland ooit te verwerken kreeg, ontstond in het begin van de Eerste Wereldoorlog, toen een miljoen Belgen de grens overstak. Ruim honderdduizend van hen werden gedurende de gehele periode van de oorlog opgevangen. Voor het merendeel vonden zij een onderkomen bij particulieren en in provisorische 'vlucht-oorden', die de regering in een aantal gemeenten (Bergen op Zoom, Roosendaal, Honte-

Luttelgeest, in de Noordoostpolder, de poorten opende. Tegen de komst van azc's werd over het algemeen fel geprotesteerd (zie: 1985 Nimby). In 1994 werden de centra organisatorisch ondergebracht bij het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). In 2001 bereikte het COA zijn maximale capaciteit: 84.000 plaatsen. Als gevolg van de nieuwe (strengere) Vreemdelingenwet in 2002 is de capaciteit inmiddels teruggebracht tot 20.000 plaatsen. In 2009 beheerde het COA in zo'n zestig gemeenten opvangvoorzieningen.

Sinds 1985 heeft Nederland ongeveer een half miljoen asielaanvragen te verwerken gekregen, waarvan ruim 200.000 zijn toegekend. Het hoogtepunt lag in de jaren negentig, toen de oorlog in de Balkan in 1994 zorgde voor meer dan 50.000 asielaanvragen. Sinds 2000 zijn het aantal aanvragen en het aantal toewijzingen steeds verder teruggelopen. Kregen in de jaren zeventig nog vier op de vijf asielzoekers een officiële status, tegenwoordig is dat nog maar een op de twintig. Daarbij is de taakverdeling zo dat de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) beoordeelt of een asielaanvraag kan worden toegekend. Zolang het onderzoek loopt, wordt de opvang verzorgd door het COA, waarbij de lokale werkgroepen en organisaties van VluchtelingenWerk Nederland voor de begeleiding en ondersteuning zorgen. Dat is de administratieve gang van zaken. In de realiteit verdwijnen veel vluchtelingen in de illegaliteit. Hun aantal wordt geschat op ten minste honderdduizend.

nisse, Nunspeet, Gouda, Ede en Uden) had opgetrokken. Na de oorlog keerden vrijwel alle vluchtelingen terug naar België. In totaal heeft de hele opvang Nederland ongeveer

20 miljoen euro gekost, 50 euro per persoon per jaar. Een opvangplaats nu kost omgerekend naar de huidige muntwaarde op zijn minst het duizendvoudige.

1994

Daklozenkrant en Housing First – zelfredzaamheid Regie over het eigen leven

Daklozenkrantverkopers.

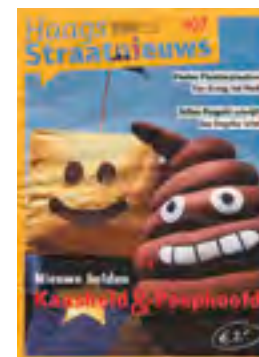
ZELFRESPECT – KEURMERK – EERST EEN WONING – COEDKOPER

In 1994 verscheen de eerste Nederlandse daklozenkrant in de regio Utrecht: *Straatnieuws*. De naam was *to-the-point*, maar weinig origineel. Want al vanaf 1989 werd in New York *Street News* verkocht, de allereerste ‘moderne’ daklozenkrant. Twee jaar later volgde in Londen de Europese variant onder de naam *The Big Issue*. Het succes van beide kranten lokte daarna op veel plaatsen in de wereld navolging uit. Utrecht kreeg de Nederlandse primeur: *Straatnieuws*, met nieuws en achtergronden van het dak- en thuislozenbestaan.

Andere steden volgden. Zo heeft Amsterdam zijn *ZI-krant*, Den Haag *Straatnieuws*, Den Bosch de *Zelfkrant* en Haarlem het *Straatjournaal*. En in Groningen, Friesland en Drenthe verschijnt de straatkrant *De Riepe*. De opzet is overal dezelfde. De krant wordt door daklozen verkocht, waarbij zij een deel van de opbrengst zelf houden. Daarmee verwerven zij zich een bescheiden inkomen en – misschien wel belangrijker – een gevoel van zelfrespect. De verkoop van de krant vormt een eerste hefboom om weer op eigen benen te kunnen staan.

Na een zeer succesvolle periode zijn veel daklozenkranten de laatste jaren in zwaar weer beland. In Arnhem, Tilburg, Nijmegen en Rotterdam is de krant inmiddels uit het straatbeeld verdwenen. In juni 2012 kondigde, na 18 jaar, de Utrechtse daklozenkrant *Straatnieuws* aan ermee op te houden, maar samen met de Amsterdamse daklozenkrant *Z!* kwam het uiteindelijk tot een doorstart.

Het is tekenend voor de moeite die daklozenkranten hebben om het hoofd boven water te houden. De verkopen lopen terug, omdat het publiek er een beetje op uitgekeken is. Daarnaast is er uit onverwachte hoek concurrentie gekomen van dubieuze – vaak Oost-Europese – organisaties die uit winstbejag dakloze krantenverkopers hebben verdrongen met de verkoop van hun eigen – illegale – versies van de straatkrant.

Vooronten van verschillende daklozenkranten.

Om die reden hebben de daklozenkranten in Utrecht, Amsterdam, Haarlem (*Haarlems straatjournaal*), Den Haag (*Haags Straatnieuws*), Den Bosch (*De Zelfkrant*) en van de Noordelijke provincies (*De Riepe*) de handen ineengeslagen en een keurmerk ontwikkeld waarmee de echte daklozenkrant zich onderscheidt van de nepversies die door niet-daklozen worden verkocht. Het Keurmerk betekent dat de kranten zijn aangesloten bij het INSP, het Internationale Netwerk StreetPapers.

De opkomst van de daklozenkranten is een sprekend voorbeeld van een andere manier van kijken en omgaan met daklozen, die zich sinds de jaren tachtig heeft ontwikkeld. Daarin staat niet langer ‘hulpverlening’ of ‘begeleiding’ centraal, maar draait de benadering vooral rondom het begrip *zelfredzaamheid*. Hoe kan iemand zichzelf redden, wat heeft hij daarvoor nodig, waar kan hij dat het beste leren – om dat soort vragen draait het; overigens niet alleen in de maatschappelijke opvang, maar in het hele domein van zorg en welzijn. De *Wet maatschappelijke ondersteuning* – sinds 2007 van kracht – is op dit denken gestoeld. Mensen met problemen moeten minder afhankelijk worden van de (dure) geïnstitutionaliseerde hulpverlening. Dat streven is overigens niet louter ingegeven door economische motieven. Al veel langer groeit de kritiek op het ‘gepamper’ van dak- en thuislozen in de opvang, waar de regie volledig in handen was van de hulpverlenende instelling. Weg met die betutteling – het is de hoogste tijd dat daklozen hun lot meer in eigen handen kunnen nemen.

Vanuit dat perspectief komen ook heel andere vormen van 'opvang' in beeld, waarbij de inspiratie opnieuw uit de vs komt. Daar is in 1992 gestart met een zeer succesvolle aanpak, waarin de dakloze als eerste stap direct een eigen woning krijgt aangeboden – Housing First. Die woning vormt de plek waar mensen *in real life* worden begeleid. Dat gebeurt op basis van twee strikte voorwaarden: op tijd huur betalen en geen overlast veroorzaken. Deze aanpak staat haaks op het oude principe, waarbij mensen eerst gewenst gedrag moeten aanleren (in een opvangvoorziening) voordat zij het recht op een eigen woning krijgen. In Nederland zijn inmiddels op verschillende plaatsen Housing First-projecten gerealiseerd. Het eerste en bekendste daarvan voor dak- en thuislozen met langdurige psychiatrische en verslavingsproblemen is Discus, een initiatief uit 2006 van twee Amsterdamse zorginstellingen (waaronder [hvo-Querido](#)) en twee woningcorporaties. Het idee is eenvoudig: met de overdracht van de huissleutel, altijd een plechtig ritueel, wordt de voormalig dakloze het vertrouwen geschonken dat hij in staat is zelf de verantwoordelijkheid te dragen voor het behouden van die woning. In de praktijk blijkt dat goed te werken. Verreweg de meeste cliënten van Discus weten zich in de eigen woning goed te redden, met hulp van de begeleiding, maar vooral ook dankzij hun eigen inspanningen.

Daarmee snijdt het mes aan twee kanten. Dankzij Discus en andere Housing First-projecten bespaart de samenleving zich namelijk een hoop geld. Aan een huis en een begeleider die dagelijks langskomt ben je nu eenmaal beduidend minder geld kwijt dan aan de kosten van detentie, overlastbestrijding, het uitrukken van crisisdiensten, opname in een kliniek en het verblijf in een opvangvoorziening. Het enige probleem is dat er wel voldoende huizen beschikbaar moeten zijn. En dat is in krappe woningmarkten lang niet altijd eenvoudig.

Van zelfredzaamheid naar zelfbeheer

Begin 2008 zijn in Amsterdam zestien opvangplekken voor onbehuisden in gebruik genomen bij Je Eigen Stek (JES) onder het motto: 'Regie aan de burger, de cliënt centraal'. Bewoners zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de plaatsing en uitstroom van bewoners, de leefbaarheid in huis en omgeving, de werving en selectie van begeleiding

en voor het beheer van de financiële middelen. Uitgangspunt is dat een onbehuisde zelf goed weet wat nodig is om zelfstandig een huishouden te runnen, maar dat het vaak aan de faciliteiten ontbreekt om dit mogelijk te maken. Je Eigen Stek biedt deze mogelijkheden wel. Formeel is JES onderdeel van [hvo-Querido](#), een Am-

sterdamse zorginstelling, in de praktijk is het een voorziening in zelfbeheer. JES staat niet op zichzelf. Op twee andere plaatsen in Nederland zijn eveneens dergelijke initiatieven ontwikkeld. In Nijmegen is dat Nachtopvang uit Noodzaak (NuNN) en Utrecht heeft NoiZ, wat staat voor Nachtopvang in Zelfbeheer.

1997

De Vliegende Hollander en de eropaf-aanpak Voorkomen van huisuitzettingen als gevolg van huurschulden

Logo stichting Eropaf, erfgenaam van de Vliegende Hollander.

OUTREACHEND, VASTHOUDEND EN DOELGERICHT – PREVENTIE

Voorkomen dat mensen op straat en/of in opvangvoorzieningen belanden is de beste vorm van dak- en thuislozenzorg, dat maakt de geschiedenis van de maatschappelijke opvang duidelijk. Toch is actieve preventie lange tijd een ondergeschoven kindje geweest. Om dat te doorbreken werd in 1997 in Amsterdam De Vliegende Hollander opgericht. Medewerkers van [hvo](#) en het [Leger des Heils](#) besloten om niet langer te wachten tot mensen uit huis werden gezet, maar er veel eerder op af te gaan. Deze aanpak heeft sindsdien flink school gemaakt. Als 'instrument 9' is het voorkomen van uitzettingen officieel opgenomen in het '[Plan van aanpak maatschappelijke opvang](#)' (2006).

Huisuitzetting op de Achtergracht in Amsterdam, 1955.

Midden jaren negentig begon in de hoofdstad het aantal ontruimingens wegens huurschulden opvallend op te lopen. Door de verzelfstandiging van woningcorporaties gingen deze steeds bedrijfsmatiger functioneren; ook hun houding tegenover mensen met huurachterstanden werd zakelijker. De sociale verhuurders fuseerden massaal, het verenigingskarakter werd afgeschaft, de contacten met huurders werden oppervlakkiger, het geduld met huurachterstanden nam

Marc Räkens (boven) nam in 1997 het initiatief tot de Vliegende Hollander. Rechts Gerard Possemis

af en deurwaarders werden eerder ingezet. Met als gevolg dat het aantal huissuitzettingen jaarlijks fors groeide. Een flink deel van deze ontruimde mensen kwam uiteindelijk in de maatschappelijke opvang terecht. hvo-medewerker Marc Räkers vond dat daar een einde aan moest komen. Hij bedacht een plan waarin mensen die wegens

huurschulden ontruimd dreigden te worden in een vroeg stadium thuis werden opgezocht. Zo konden veel huissuitzettingen en dus ellende en kosten worden voorkomen. Er kwam voor zijn plan wat subsidie los en in 1997 richtten het Amsterdamse *Leger des Heils* en hvo samen De Vliegende Hollander op.

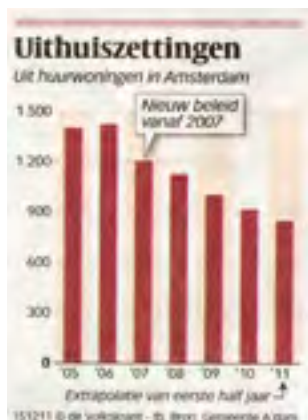
De Vliegende Hollander begon met twee medewerkers: Gerard Possemis, afkomstig van het *Leger des Heils* en Marc Räkers. Om te ervaren wat een huissuitzetting betekent, lieten zij zich een keer door de deurwaarder mee ontruimen. Zo ontwikkelden ze werkende weg hun werkwijze. Op de fiets gingen zij vaak kort voor de uitzetting nog bij mensen op huisbezoek. Ze werkten outreachend, vasthoudend en doelgericht. Aanvankelijk gingen zij manmoedig de strijd met verhuurders en deurwaarders aan, maar al snel leerden ze dat onderhandelen tot betere resultaten leidde. De vaardigheden van voormalig marktkoopman Possemis kwamen daarbij goed van pas. Deurwaarders en corporaties merkten dat 'de cowboys' van De Vliegende Hollander hun afspraken nakwamen en dat zij opmerkelijk goede resultaten boekten.

Al snel voorkwam De Vliegende Hollander honderden uitzettingen per jaar en bestond het team uit zes medewerkers.

Verplicht gemotiveerd

Het actief (outreachend) benaderen van mensen in dreigende omstandigheden lijkt logisch, maar in de praktijk van de hulp- en

Grafiek de Volkskrant, 15 december 2011

dienstverlening was dat helemaal niet zo. Eropaf-gaan was niet de eerste professionele reflex, *bemoeizorg* was iets voor buitenbeentjes. De dominante opvatting in de hulp- en dienstverlening was dat cliënten zichzelf – op het spreekuur – moesten melden en dat zij een gemotiveerde hulpvraag moesten formuleren. Hulp opdringen was niet goed, en bovendien leerde de ervaring dat mensen die niet echt gemotiveerd zijn toch niet zijn te helpen. De Vliegende Hollander bewees dat het ook anders kan. Zij bemoeiden zich ongevraagd met mensen in dreigende omstandigheden en bijna iedereen stelde dit op prijs. Met 'wij maken ons zorgen' verklaarden zij hun komst en 'wat is er aan de hand?' was hun belangrijkste vraag. Deze belangstelling leidde doorgaans tot grote opluchting: eindelijk troffen mensen iemand die in alle rust hun verhaal wilde aanhoren.

Bemoeien werkt

De Vliegende Hollander heeft zeven jaar bestaan en de aanpak heeft zich in Amsterdam vervolgens verspreid onder medewerkers van corporaties en de maatschappelijke dienstverlening. Outreachend werken ('Achter de voordeur') is normaal geworden en de eropaf-aanpak is zelfs tot officieel beleid uitgeroepen. In het *wmo-beleid en Welzijn Nieuwe Stijl* neemt dit begrip een prominente plaats in.

De methodiek van de Vliegende Hollander is in verschillende publicaties uitgewerkt, waaronder *Bemoeien werkt* (2004). In veel gemeenten zijn samenwerkingsafspraken gemaakt om huissuitzettingen wegens huurschulden actief te voorkomen. In Amsterdam is de 'Vroeg Er op af' aanpak redelijk succesvol en ook in veel andere gemeenten probeert men actief huissuitzettingen te voorkomen. Zowel landelijk als in Amsterdam daalde tot 2011 ieder jaar het aantal huissuitzettingen wegens huurschulden. De financiële crisis en de daarbij onvermijdelijke toename van schuldenproblematiek dreigen deze positieve trend te doorbreken. Medewerkers van de Vliegende Hollander zouden het echter anders zeggen: ze maken de noodzaak om effectief preventief te handelen alleen maar groter.

Preventieve woonbegeleiding

Een toenemend aantal organisaties voor maatschappelijke opvang biedt in nauwe samenwerking met woningcorporaties preventieve woonbegeleiding aan voor mensen in gecompliceerde en dreigende situaties. Door actief mee te werken en

te betalen tonen corporaties niet alleen hun sociale gezicht, maar dienen zij ook hun eigen belang: de kosten van preventieve begeleiding zijn aanzienlijk lager dan de kosten van een huissuitzetting, die snel kunnen oplopen tot zo'n

tienduizend euro. En als daarbij de kosten van de opvang worden opgeteld dan wordt de maatschappelijke rekening vele malen hoger. Kortom: bemoeien werkt en preventie loont.

1998

Het 8-fasenmodel

Professionalisering en methodisch werken in de opvang

Voorkant eerste handleiding 8 fasenmodel.

PROFESSIONALISERING – PLANMATIG PROFESSIONEEL HANDELEN

Tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw draaiden instellingen in de maatschappelijke opvang op een beperkt aantal medewerkers. Die waren meestal laag betaald en werkten vaak zonder speciale opleiding. Vanaf die tijd is daarin echter geleidelijk verandering gekomen en werd de sector steeds meer geprofessionaliseerd (zie: 1981 IFI-operatie) – een proces dat de laatste jaren als gevolg van het **Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang** in een stroomversnelling is gekomen.

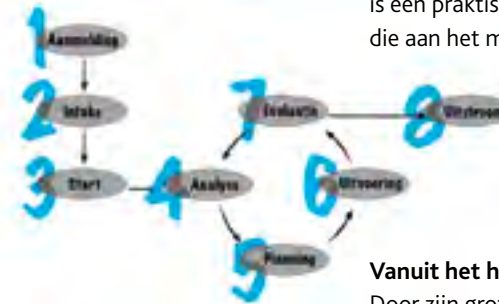
De achtergrond daarvan is dat de samenleving meer belang is gaan hechten aan het voorkomen van dak- en thuisloosheid en het tegengaan van overlast. Langzaam maar zeker werden de financiële mogelijkheden van de opvangsector verder verruimd, waarbij sinds een paar jaar steeds meer werkzaamheden gefinancierd konden worden uit de AwbZ. Niet alleen is daardoor het aantal opvangvoorzieningen fors uitgebreid, ook kon er meer en beter opgeleid personeel worden aangesteld.

Zo is de laatste drie decennia de professionalisering in de maatschappelijke opvang goed op gang gekomen, met steeds meer aandacht voor systematisch en planmatig professioneel handelen. In een rapport van Movisie uit 2008 over de effectiviteit van methoden worden achttien methodieken en interventies beschreven die de afgelopen jaren in de opvang zijn geïntroduceerd en regelmatig worden gebruikt. Van al deze methodieken is het 8-fasenmodel verreweg het bekendst en meest gebruikt.

De eerste versie van dit 8-fasenmodel is in 1998 door twee SPH-studenten (Mariska Haasnoot en Petra van Leeuwen) beschreven in het kader van hun afstudeeropdracht *Methodisch Begeleiden in sociaal pension De Rosaburgh* in Amsterdam. Bestaande methodieken uit andere sectoren sloten niet aan op de praktische werkwijze in de maatschappelijke opvang en daarom ontwikkelden zij deze laagdrempelige en planmatige werkwijze. Voor de publicatie ervan ontvingen zij een jaar later de SPH-scriptieprijs.

Andere instellingen toonden interesse voor deze aanpak en dat was voor het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIWZ) – in 2007 opgegaan in Movisie – aanleiding om het model verder te ontwikkelen.

Sinds 2004 wordt het 8-fasenmodel in de opvang breed toegepast. Inmiddels werkt driekwart van alle instellingen met dit model, dat acht fasen onderscheidt in het individuele begeleidingsproces. Elke fase kent specifieke doelen, werkwijzen, instrumenten en randvoorwaarden. In elk van deze fasen staan acht leefgebieden centraal. Het werken met deze algemene leefgebieden – huisvesting, financiën, sociaal functioneren, psychisch functioneren, zingeving, lichamelijk functioneren, praktisch functioneren en dagbesteding – is een praktische vertaling van de integrale, holistische mensvisie die aan het model ten grondslag ligt.

Vanuit het hart

Door zijn grote bekendheid binnen de sector en de waardering voor zijn bruikbaarheid is het 8-fasenmodel symbool geworden van professionalisering van de maatschappelijke opvang. Maar die ontwikkeling staat in zeker opzicht nog in de kinderschoenen. Nog in 2003 constateerde het ministerie van vws een grote kennisleemte op dit punt, en een paar jaar later, in 2006, stelde de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, een adviesraad van de regering over maatschappelijke vraagstukken, vast dat in de opvang nog teveel interventies plaatsvinden op gevoel en op ideologische gronden en nog te weinig gebaseerd op bewezen methodieken. Er wordt echter hard gewerkt om daar verandering in te brengen. Overheid, sector en academische wereld hebben de handen ineengeslagen om praktijkkennis en deskundigheid onderling uit te wisselen, te onderzoeken en te verbeteren. Dit krijgt gestalte in de vorm van kenniscentra. Twee recente voorbeelden daarvan zijn de Academische Werkplaats Opvang en oggz (2007), een samenwerkingsverband tussen de Radboud Universiteit Nijmegen en een twintigtal organisaties in de maatschappelijke opvang en vrouwenopvang, en de Wmo-werkplaatsen (2009) die in verschillende gemeentes in Nederland opereren.

Petra van Leeuwen stond aan de wieg van het 8-fasenmodel.

Professionalisering is natuurlijk niet louter een kwestie van theorieën, methodieken en *evidence based* handelen. De professional zal ook – en vooral – moeten beschikken over het vermogen om vanuit een persoonlijke benadering een gelijkwaardige relatie met de cliënt aan te gaan en in die relatie de juiste balans te houden tussen het professionele en het persoonlijke. Of, zoals de Utrechtse werkgroep professionalisering en cultuuromslag het formuleert: **deskundig vanuit het hart**.

2006

'De deal met Zalm'

Het Plan van Aanpak en de vernieuwing van de opvang

Gerrit Zalm was de drijvende kracht achter het Plan van Aanpak.

OFFENSIEF TEGEN DAKLOOSHEID – DWANG EN DRANG – AMBULANTISERING

In 2006 startten de vier grote steden samen met de rijksoverheid een offensief tegen dakloosheid. Officieel staat dit beleid bekend als Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang, dat inmiddels onder de naam Stedelijk Kompas ook navolging heeft gekregen in andere grote en middelgrote centrumgemeenten. De drijvende kracht achter deze voortvarende aanpak was een minister van wie niemand dit had verwacht: Gerrit Zalm.

Zalm werd met de realiteit van daklozen geconfronteerd toen hij in 2004 het rapport *Een bankrekening voor iedereen* kreeg aangeboden. Dit rapport, opgesteld door de Nederlandse Vereniging van Banken en het *Leger des Heils*, maakte duidelijk dat het voor

Ina Voorham, directeur Welzijn en Zorg van het Leger des Heils, trok Gerrit Zalm over de streep.

FOTO LEGER DES HEILS

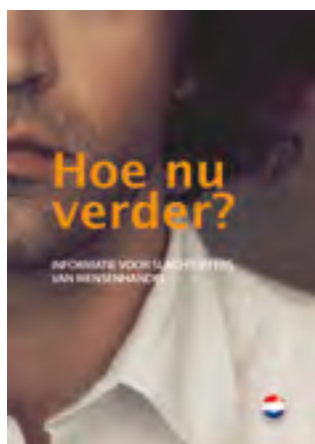
Het Plan van Aanpak wilde een offensief inzetten tegen dakloosheid in de steden.

daklozen bijna onmogelijk was om een bankpasje te krijgen. Vooral de indringende verhalen van luitenant-kolonel Ina Voorham, directeur Welzijn en Zorg van het Leger, zette de minister van Financiën aan het denken. Op uitnodiging van Voorham bezocht hij een aantal sociale pensions.

Wat hem verbijsterde, zo schreef hij later in zijn weblog, was de enorme hoeveelheid betrokken instanties. Alleen al in politiek Den Haag telde hij zeven ministeries die zich met dakloosheid bezighielden. Verder zag hij 'zorgverzekeraars, woningbouwverenigingen, opvanginstellingen (zoals het Leger des Heils), psychiatrische inrichtingen, de GGD en nog meer. Dit is bestuurlijk extreem ingewikkeld en dat dak- en thuislozen in dit mijnenveld hun weg kunnen vinden, is een illusie.'

Daklozenconferentie

Een effectieve aanpak moest niet bij voorzieningen, maar bij personen beginnen, meende hij. Zalm haalde in 2005 de vier wethouders van de grote steden om tafel. Vooral de PvdA-wethouders (Hans Spekman in Utrecht, Jetta Klijnsma in Den Haag en Hannah Belliot in Amsterdam) hadden zo hun twijfels: een vvd-minister van Financiën die de dakloosheid wil aanpakken – klopt dat wel? Maar de gedreven Zalm liet zich daardoor niet van de wijs brengen. Hij organiseerde een Grote Daklozenconferentie, waar bewindslieden, wethouders, bestuurders van opvanginstellingen en de Federatie Opvang de basis legden

Opvang slachtoffers mensenhandel

Sinds het begin van deze eeuw is er in de opvangsector steeds meer aandacht voor slachtoffers van mensenhandel en uitbuiting. Jaarlijks registreert CoMensha, het Coördinatiecentrum Mensenhandel, meer dan 1200 mogelijke slachtoffers van menshandel. In verschillende plaatsen zijn aparte voorzieningen geopend. Minderjarige slachtoffers kunnen terecht bij opvanghuis Asia (een opvanghuis voor meiden tot en met 23 jaar die aan hun mensenhandelaar, pooier of loverboy willen ontsnappen) en bij Bureau Jeugdzorg. Slachtoffers kunnen ook terecht bij Fairwork, een stichting die moderne slavernij in Nederland bestrijdt.

voor het Plan van Aanpak, dat op 7 februari 2006 officieel werd gelanceerd. Rijk, gemeenten en opvanginstellingen schaalden zich achter een dubbele doelstelling: hulp aan daklozen via een persoonsgerichte maatwerkaanpak en het tegengaan van verloedering, waar nodig met behulp van 'dwang en drang'. Met als motto: 'geen dakloze moet in de grote steden de nacht op straat doorbrengen'. Daarbij hielp het natuurlijk enorm dat Zalm daarvoor gedurende vier jaar jaarlijks ruim 120 miljoen euro wist vrij te spelen.

Het heeft gewerkt. Sinds 2006 zijn in de vier grote steden zo'n 10.000 dak- en thuislozen op weg geholpen naar een zo zelfstandig mogelijk bestaan onder dak. Het aantal buitenslapers is zeer fors teruggebracht en overlast en criminaliteit zijn met ruim 50 procent afgenomen. Al in 2009 meldde de Federatie Opvang dat voor het eerst in honderd jaar een daling te zien was in de vraag naar nachtopvang.

Het plan heeft bovendien een sterke impuls gegeven aan een andere vorm van ondersteuning. De persoonsgerichte aanpak is er vooral op gericht mensen in staat te stellen zelfstandig te leven en ze te laten participeren in sociale netwerken. Huisvesting, inkomen en dagbesteding zijn daarvoor cruciale ingrediënten. De begeleiding is daardoor verschoven van opvangen in een voorziening naar ondersteunen in het dagelijks leven, een principe dat ook gestimuleerd wordt door de [Wet maatschappelijke ondersteuning](#). Met een ingewikkeld woord wordt deze trend in de opvangsector ook wel aangeduid als 'ambulantisering' – populair gezegd: de professionele ondersteuner komt naar je toe.

Stap voorwaarts

Zijn daarmee alle problemen rondom dak- en thuisloosheid nu opgelost? Nee. Dak- en thuislozen zijn er en blijven er. Bij de poorten van de opvang melden zich nieuwe groepen, zoals Midden- en Oost-Europeanen, die door het in het Stedelijk Kompas vastgelegde principe van regiobinding vaak op gesloten deuren stuiten. Ook de behoefte aan crisisopvang en vooral preventieve maatregelen is niet minder geworden.

Feit blijft echter dat de opvangsector met 'de deal met Zalm' (de uitdrukking is van Marianne van den Anker, de Leefbaar-Rotterdam-wethouder die als vierde wethouder aan de wieg stond van het Plan van Aanpak) niet alleen vele duizenden mensen perspectief heeft geboden, maar ook als sector een belangrijke inhoudelijke stap voorwaarts heeft kunnen doen. Gerrit Zalm zag het zelf als 'een van zijn belangrijkste politieke prestaties', maar de echte *credits* gaf hij in 2011 toch aan Ine Voorham. Ter gelegenheid van haar afscheid bij het Leger stak hij (inmiddels topbankier bij ABN-Amro) zijn bewondering niet onder stoelen of banken: 'Het lukte haar telkens weer om belangrijke zaken op zo'n manier onder je aandacht te brengen dat je meteen werk maakte van een oplossing.'

2007

Wet maatschappelijke ondersteuning Van garagehouder naar wegwacht

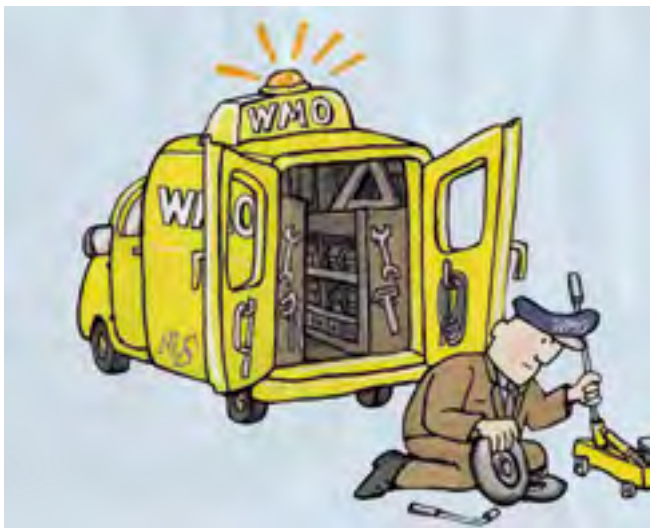

WELZIJN NIEUWE STIJL – HET ZORGAAM VERMOGEN VAN DE SAMENLEVING – VERBINDEN

Op 1 januari 2007 begon met de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) een nieuw hoofdstuk in de beleidsgeschiedenis van het sociaal werk. De nieuwe wet maakte een einde aan Brinkmans Welzijnswet uit de jaren tachtig en bracht de huishoudelijke (thuis)zorg (vanuit de AWBZ) onder de regie van de gemeenten. Dat had veel voeten in de aarde, omdat gemeenten verplicht werden deze thuiszorg op de markt aan te besteden, waardoor een aantal traditionele thuiszorginstellingen buiten de boot viel en er vele honderden thuiszorgsters op straat dreigden te komen. Smalend werd de Wmo daarom ook wel Wet massaal ontslag genoemd.

Pas toen het stof van deze schermutselingen was opgetrokken kwamen de nieuwe mogelijkheden in beeld. Op het eerste gezicht is de wet een rechtstreekse erfgenaam van [Brinkmans 'zorgzame samenleving'](#), want de wet lijkt uit te gaan van het idee dat de burger eerst voor zichzelf en zijn naasten moet zorgen en dat de gemeentelijke overheid hem daarin als dat noodzakelijk is dient te ondersteunen. Sommigen vrezen dat dit reden zal zijn om te bezuinigen en te beknibbelen op de rechten van patiënten en cliënten.

Maar er is ook – en die interpretatie heeft de overhand – een wat positievere beoordeling van de Wmo. In die optiek is de Wmo een wet die erop gericht is burgers voortdurend op hun eigen vermogens aan te spreken, te stimuleren en in beweging te laten komen. Dat uitgangspunt biedt op zichzelf al een ander, positiever perspectief dan het oude zorg- en welzijnsdenken dat veel meer geënt was op het problematische, het zorgwekkende. Het is een soort aardverschuiving voor het welzijnswerk: van ontvangende garagehouder naar opzoekende wegwacht. Om deze

omslag te stimuleren ontwikkelde staatssecretaris Jet Bussemaker halverwege 2009 het stimuleringsprogramma Welzijn Nieuwe Stijl.

Empowerment

Het gaat erom mensen in verbinding te brengen met mogelijkheden, met gezonde sociale systemen, zo luidt in ieder geval het officiële beleid. Juist daarom wordt de Wmo omschreven als een participatiewet, of als een wet die er voortdurend op gericht is mensen te *empoweren*, om ze

de weg te wijzen naar gezonde, aantrekkelijke, gezellige sociale verbanden en systemen. Dat is de essentie van de Wmo. Die is dus niet gebaseerd op een ouderwetse visie waarin nostalgisch wordt verlangd naar een overzichtelijke samenleving waarin naastenliefde en gemeenschapszin als vanzelf tot een hogere staat van medemenselijkheid leiden. Zo werkt het niet meer. Juist modern-stedelijke samenlevingen produceren hun eigen nieuwe vormen van zorgzaamheid en saamhorigheid, maar ook van isolement en uitsluiting. De kunst van de Wmo is nu juist om bij die nieuwe moderne omstandigheden aansluiting te zoeken en de sturingsinstrumenten daarop af te stellen.

De vraag is of dat allemaal lukt. Want met de vergrijzing en voortgaande individualisering lijkt het zorgzaam vermogen van de samenleving niet vanzelf groter te worden. Het wordt steeds moeilijker om vrijwilligers voor allerhande klassieke sociale activiteiten te mobiliseren. Er moeten nieuwe vormen en arrangementen verzonnen worden. Om dat voor elkaar te krijgen zal het belang van professioneel sociaal werk alleen maar toenemen. Immers, nogal eens zijn het sociale professionals die voor de verbindingen moeten zorgen. Verbindingen van mensen aan netwerken, met elkaar, met instanties.

En de vraag waar de maatschappelijke opvang nu voor staat is: hoe doe je dat? En vooral: hoe doe je dat met mensen die moeilijk bereikbaar zijn, kwetsbaar zijn, achterblijven of zorg- of uitkeringsafhankelijk zijn? En wat moet je dan doen? Hoe breng je de verbinding tot stand tussen mensen die stilstaan met mensen die bewegen, tussen mensen die een kennisvoorsprong hebben met mensen die een kennisachterstand hebben, tussen mensen die geslaagd zijn en mensen die een kans verdienen. Op dat soort vragen zullen het sociaal werk, welzijnsorganisaties en maatschappelijke opvangvoorzieningen een actief professioneel antwoord moeten zien te ontwikkelen.

De nieuwe sociale professional zoekt de plek des onheils op.

Staatssecretaris Jet Bussemaker investeerde in 2009 met Welzijn Nieuwe Stijl in de vernieuwing van het welzijnswerk.

Social Inclusion Games – sport en beweging

Een nieuw hoofdstuk in de normalisatie van daklozen?

Social inclusion games in Enschede, 2010

WETTEN VAN HET PLEZIER – PROGRAMMA MEEDOEN – NATUURLIJKE GELEGENHEID – ONGEDWONGEN SFEER

In de eerste week van augustus 2010 vond in Nederland een uniek evenement plaats: de Social Inclusion Games. Een week lang streden meer dan duizend deelnemers, de meeste met een verleden als dak- en/of thuisloze of als slachtoffer van huiselijk geweld, uit acht Europese landen met ziel en zaligheid op de velden en in de sporthallen van de campus van de Universiteit Twente. Het was niet de eerste keer dat in Nederland deze groep aan het sporten sloeg. Al in 2003 werd het eerste Nederlands kampioenschap voetbal voor dak- en thuislozen georganiseerd: de Dutch Homeless Cup, een evenement dat sindsdien elk jaar in een andere gemeente wordt georganiseerd. Het winnende team verdient een reis naar de World Homeless Cup.

Wie dat een eeuw geleden had voorgesteld, was vreemd aangekeken. Een laveloze zwerver op een voetbalveld of atletiekbaan zou toen onmiddellijk op de lachspieren hebben gewerkt. Dak- en thuislozen zijn door de eeuwen heen vooral vereenzelvd met overlast, ongezondheid en criminaliteit. De zeldzame gevallen dat ze op hardlopen werden betrapt, deden ze dat uit lijfsbehoud, omdat de autoriteiten hen op de hielen zaten. Een perspectief om op een ongedwongen wijze mee te doen, werd hun niet of nauwelijks geboden. Pogingen om hen via afgedwongen fysieke arbeid in [veen-](#) of [landbouwkoloniën](#) tot gezonde levens te brengen, bleken weinig succesvol. Weliswaar groeide vanaf de negentiende eeuw een steeds groter netwerk van instellingen die dak- en thuislozen opvang, zorg en dagbesteding boden, maar ook vanuit deze beschermde omgevingen bleef het moeilijk om de oversteek naar een gewoon dagelijks leven te maken. Een dak

Samenwerken

Verschillende opvangorganisaties zijn samen met de Academische Werkplaats Opvang en oggz aan de Radboud Universiteit te Nijmegen bezig om een krachtgerichte basis-methodiek te ontwikkelen. Met die methodiek bieden verenigingen gelegenheid tot sporten en zetten cliënten zich in als vrijwilliger. Humanitas Onder Dak werkt hiervoor onder andere samen met softbal- en honkbalvereniging Tex Town Tigers, basketbalvereniging The Jugglers en tafeltennisclub De Rietvogels. En dat werkt.

boven het hoofd, een bord soep en hulp om ervoor te zorgen dat je in ieder geval niet op straat hoefde te leven – daar moest *grosso modo* de dakloze het mee doen.

Lichaam en geest

Tot aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Vlak na de eeuwwisseling ontstond er enthousiasme voor het idee dat een gezonde geest in een gezond lichaam ook voor dak- en thuislozen – en andere kwetsbare mensen – heel belangrijk is om werkelijk deel uit te maken van de samenleving. En sporten biedt daarvoor niet alleen de mogelijkheden; het heeft ook nog eens een heel aangenaam bijeffect. Want via sporten verbinden mensen zich, zoeken ze elkaar op, moeten ze wat met elkaar doen. Sport verleidt mensen tot maatschappelijke participatie – niet als doel, maar als middel; niet gedwongen, maar volgens de wetten van het plezier. Zo ontstond het programma *Meedoen!*, gefinancierd door de rijksoverheid en uitgevoerd door de Federatie Opvang. Uiteindelijk leidde dat programma in de zomer van 2010 tot de spectaculaire Social Inclusion Games, onder bescherming van het Internationaal Olympisch Comité (ioc), georganiseerd door Humanitas Onder Dak en de Federatie Opvang. Jacques Rogge, president van het ioc, zond de deelnemers de volgende boodschap: 'Meer dan ooit is het ioc overtuigd van de positieve rol van sport als katalysator in de samenleving van vandaag. Fysieke activiteiten en sport zijn onderdeel van de menselijke en sociale ontwikkeling. Zij dragen bij aan sociale cohesie, wederzijdse tolerantie en integratie.' Een deelnemer zei het na afloop als volgt: 'We hebben een keer goud, een keer zilver en twee keer brons gehaald. We stonden dan ook te glunderen op het podium. We waren helemaal trots op onszelf, we horen erbij.'

Sociaal thuisvoelen

Sport en bewegen bieden de opvangsector een nieuw perspectief. Het levert de ingang om echt iets bij te dragen aan de 'sociale kwaliteit' van mensen. In de dienstverlening gaat het immers niet alleen om materiële zaken, zoals huisvesting, werk en inkomen – hoe belangrijk die verder ook zijn. Wat het succes van het programma *Meedoen!* nu juist laat zien, is dat daar nog een ervaringsdimensie aan vooraf gaat: de ervaring van vriendschappen, van sociale netwerken, van het gevoel ergens bij te horen. Je thuis voelen in deze sociale dimensie van het bestaan is misschien wel de belangrijkste voorwaarde voor zelfredzaamheid. Daar kun je mensen niet toe verplichten, dat kun je ook niet afdwingen; daar moet je een natuurlijke gelegenheid voor bieden, een ongedwongen sfeer. Het bijzondere is dat sport en beweging voor daklozen – waar we het misschien het minste van verwachten – precies die gelegenheid bieden. Het is een even aangenaam als effectief vliegwieltje om de sociale dimensie van het bestaan binnen te treden. Het lijkt erop dat daarmee een nieuw hoofdstuk in de 'normalisatie' van dak- en thuislozen kan worden geschreven.

Colofon

Canon Maatschappelijke Opvang is een uitgave van de Vereniging Canon Sociaal Werk, p.a. Feike de Boerlaan 31, 1019 KS Amsterdam.

ISBN 978-90-819819-0-3
NUR 130

De uitgever heeft waar mogelijk geprobeerd het copyright van de afbeeldingen te achterhalen en te eerbiedigen. We nodigen iedereen uit die denkt dat we zijn copyright schenden om contact op te nemen met de uitgever.

© 2012, auteurs en Vereniging Canon Sociaal Werk. Op de tekst rust copyright. Maar het is juist de bedoeling dat de tekst door zoveel mogelijk mensen wordt gelezen en wordt verspreid. Daarom gelden voor de teksten uit deze publicatie de richtlijnen van Creative Commons, die er op gericht zijn kennis en informatie zoveel mogelijk te verspreiden. Zie: www.creativecommons.nl.

Prijs:
€ 10,- (inclusief verzendkosten)

Bestelwijze:
Per email: info@josvdlans.nl
Rechtstreeks bestellen door € 10,- over te maken op rekening 254446108, t.n.v. Vereniging Canon Sociaal Werk, Amsterdam, onder vermelding van naam en adres.

Redactie en auteurs Canon Maatschappelijke Opvang:
Jos van der Lans: 1887, 1894, 1904, 1912, 1918, 1970, 1980, 1980, 1987, 2007
Catharina Th. Bakker: 1854, 1930
Jan Jumelet: 1985, 1994, 1998
Hans Opbroek: 1968, 1981
Bernd Timmerman: 2006, 2010

Bijdragen:
Stijn Wiegerinck: 1822
Gemma Blok: 1891
Maarten van der Linde: 1903
Marc Räkera: 1997

Centrale redactie Canon Sociaal Werk:
Jos van der Lans, Maarten van der Linde, Ard Sprinkhuizen, Jan Steyaert en Wim Verzelen

Vormgeving:
van Rosmalen & Schenk, Amsterdam

Schutblad voor:
Adriaan van der Kabel (1630/1631–1705), Landschap met bedelaar. BRON WIKIPEDIA

Schutblad achter:
Foto Paul Oud. COLLECTIE HVO-QUERIDO

Drukwerk:
De Swart, Den Haag

Canon-websites:
www.canonsociaalwerk.nl
www.canonsociaalwerk.be
www.canonopvang.nl
www.canonjeugd zorg.nl
www.canongehandicaptenzorg.nl
www.canonggz.nl

Bijhorende website:
www.canonopvang.nl

Maatschappelijke aandeelhouders

12

OMBI
AONS

MET AONS

OMBI

CANON maatschappelijke opvang

- Waarom gaf Gerrit Zalm de opvangsector een nieuwe impuls?
- De 'coming out' van daklozen leverde het Groot Walenburgs Vuilharmonisch Orkest in 1984 een gouden plaat op.
- 'Regiobinding' heette in de negentiende eeuw 'domicilie van onderstand'.
- Wat is eigenlijk het verschil tussen de tuigdorpen van Wilders en de oude landloperskoloniën in Veenhuizen en Het Hoogeland?
- Wanneer raakte Nederland in de ban van NIMBY?
- Hoe kon het dat maar liefst 25.000 ongehuwde moeders na de Tweede Wereldoorlog via opvangvoorzieningen hun kind na de geboorte hebben afgestaan?

De *Canon Maatschappelijke Opvang* neemt de lezer mee in de rijke geschiedenis van opvangvoorzieningen. Aan de hand van 24 vensters wordt zicht geboden op de historische achtergronden van de zorg voor mensen die ontheemd zijn geraakt, tegenwoordig samengevat door de term dak- en thuislozen. Elk venster vertelt een verhaal over een opmerkelijke gebeurtenis of trend in deze geschiedenis van insluiting/uitsluiting, een proces dat eigenlijk zo oud is als de mensheid. Het achterliggende idee is dat de Canon professionals en betrokkenen bij de opvangsector het gevoel geeft dat ze deel uitmaken van een geschiedenis die de moeite van het vertellen waard is.

Deze Canon is onderdeel van de *Canon Sociaal Werk*, een digitaal wikipendium dat op internet de geschiedenis van de brede sociale sector ontsluit (zie www.canonsociaalwerk.nl). Daar is ook de uitgebreide versie te raadplegen van de *Canon Maatschappelijke Opvang*, compleet met beeldmateriaal, literatuurverwijzingen, historische documenten en links. Wie meer wil weten van de moderne geschiedenis van de maatschappelijke opvang kan hier gaan schatgraven: www.canonopvang.nl.